

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

До захисту допустити:

Завідувач кафедри

Мельничук І.В. _____

« ___ » _____ 20__ р.

**«ПОРІВНЯННЯ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ:
СТАТУС, ТИПОЛОГІЯ»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Філологія. Українська мова та
література»
Улітіч Валерія Сергіївна
Науковий керівник:
Вінтонів Михайло Олексійович
доктор філологічних наук, професор
Рецензент:
Стишов Олександр Анатолійович,
професор Київського університету
ім. Бориса Грінченка, професор
кафедри української мови

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« ___ » _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Порівняння як явище мови.....	9
1.1. Логіко-поняттєвий аналіз порівняння.....	9
1.2. Образне порівняння.....	18
1.3. Усталене порівняння.....	21
1.3.1. Фразеологізація усталених порівнянь.....	22
1.3.2. Ідіоматизація сталогих порівнянь	26
1.3.3. Сталі порівняння і порівняння –штампи.....	28
1.3.4. Усталене порівняння і стійка метафора.....	29
РОДІЛ II. Тематична класифікація порівнянь.....	31
1. Порівняння в фольклорі.....	31
2. Порівняння в прозових творах (на прикладах творів М.Коцюбинського).....	46
3. Порівняння в поетичних творах (на прикладах творів І.Драча, В.Симоненка, Д.Павличка).....	61
РОЗДІЛ III. Функціонально-стилістичні особливості порівнянь.....	73
ВИСНОВКИ.....	85
БІБЛІОГРАФІЯ	88

ВСТУП

У пропонованій дипломній роботі розглядаються мовні особливості порівнянь української мови, їх функціонування в мові фольклору та мові художніх творів.

Поширеність порівнянь як лінгвістичного засобу спричинила їх активне вивчення дослідниками, обумовила появу словників народних порівнянь.

Оскільки мова невпинно розвивається, можна припустити що особливості функціонування порівнянь не лишаються незмінними. Це означає, що кожний новий етап існування мови потребує нових спостережень над уживанням порівнянь.

Мета нашої роботи – визначити тематичні та стилістичні особливості порівнянь, їх функціонування в фольклорних текстах та в текстах української літератури.

Завдання дипломної роботи наступні:

1. Визначити статус категорії порівняння на різних рівнях мови – синтаксичному, семантичному, когнітивному.
2. Встановити типологічні характеристики порівняльної парадигми – в першу чергу – ознаки схожості й відмінності.
3. Встановити відношення між порівняннями та похідними від нього мовними явищами – метафорами, фразеологізмами, паралелізмами.
4. Здійснити тематичну класифікацію народних порівнянь.
5. Здійснити тематичну класифікацію порівнянь, уживаних у художніх творах М. Коцюбинського.
6. Здійснити тематичну класифікацію порівнянь, зафіксованих в поетичних творах Д.Павличка, І.Драча, В.Симоненка.
7. Визначити засоби вираження порівнянь в мові.
8. З'ясувати структуру порівнянь.
9. Установити частотність уживання порівнянь у фольклорі і в художніх творах.
10. Описати стилістичні функції зібраних порівнянь.

Основним матеріалом дослідження в роботі є приклади, вилучені зі словника народних порівнянь М.М.Пазяка, а також приклади, дібрані з творів М.Коцюбинського, І.Драча, Д.Павличка, В.Симоненка.

Проблемою вивчення порівнянь займалися багато дослідників, починаючи ще з періоду античності. Але в той же час навряд чи існує яке-небудь спеціальне питання, про яке сучасна наука про мову мала б таке ж поверхневе уявлення. Цей факт пояснюється тим, що порівняння розглядалося перш за все як риторична фігура та цікавість до нього обмежувалось рамками практичних завдань, пов'язаних з ораторським мистецтвом і красномовством, а потім з мистецтвом літературно-художнього мовлення [32, с. 3]. Феномен, який позначається терміном „порівняння”, розглядається насамперед у філософському (гносеологічному), логічному, літературознавчому та лінгвістичному аспектах. Останній включає в себе порівняння як об'єкт граматики, лексикології, фразеології, стилістики [55, с. 38].

З лінгвістичної точки зору порівняння вивчено досить однобічно: досліджене питання про оператори, які поєднують його частини; описаними є способи вираження цих частин; є праці зі спробами з'ясувати природу порівняння; проаналізована структура стійких порівнянь на матеріалі російської мови [53, с. 82].

Проте загалом порівняння як особливий вияв мовної структури не досліджене. За цілком слушним зауваженням В.М.Огольцева, сучасної лінгвістичної теорії порівняння немає [55, с. 9]. Це зауваження й ставить проблему порівняння в ряд інших актуальних лінгвістичних проблем. З точки зору логіки також слід звернутися до цієї проблеми, бо метафора (як похідне від порівняння) та її структура вже описана в ряді праць, отже, необхідність вивчення початкової ланки породження метафор цілком правомірна [53, с. 83].

Погляди сучасних лінгвістів на структуру, семантику й синтаксичні функції порівняльних конструкцій і досі не є узгодженими й часто

суперечать один одному. Суперечність в граматичній інтерпретації порівняльних конструкцій зводяться до таких моментів: по-перше, це стосується понятійного апарату (терміни „порівняння”, „порівняльна конструкція”, „порівняльний зворот”, „порівняльна структура” використовуються різними лінгвістами без певної системи, то – як синоніми, то – як абсолютно різні поняття, то – зовсім ототожнюються). Це значно ускладнює дослідницьку роботу, оскільки, опрацьовуючи певну монографію чи статтю, яка, можливо, значною мірою наближена до вирішення проблеми порівняння, нерідко буває важко зрозуміти, який саме зміст вкладає автор у згадані поняття, що певним чином створює проблему розуміння авторської позиції загалом.

По-друге, однотипні порівняння одними лінгвістами розглядаються як члени простого речення, іншими – як члени складного речення. Це насамперед стосується порівняльних конструкцій, які не мають у своєму складі присудка, а складаються з іменника (або іншої частини мови, наприклад, прикметника, займенника), при яких можуть бути залежні слова. Слід зауважити, що такі конструкції в сучасній українській мові дуже поширені [54, с. 40].

Загалом кажучи, нині ще не опрацьовано переконливої теорії, яка б дозволила провести чітку межу між так званим „порівняльним зворотом” – частиною простого речення та підрядною порівняльною складнопідрядного речення. І.К.Кучеренко зазначає, що названі структури являють собою „особливий тип еліптичних речень, які потребують додаткового дослідження в загальному плані речення” [26, с. 103].

Звичайно, останніми роками це питання неодноразово порушувалось багатьма мовознавцями, пропонувалися певні критерії розмежування підрядних порівняльних частин складного речення та порівняльних зворотів. Інколи, прагнучи допомогти вчителю-словеснику розібратися в складних випадках аналізу речення, окремі методисти пропонують ряд критеріїв, які,

на їх переконання, можуть бути успішно використані для вирішення зазначеної проблеми [55, с. 40].

По-третє, порівняльні структури одного типу зустрічаються як при аналізі означальних співвідношень між складовими частинами простого чи складного речення, так і при аналізі обставинних відношень між словами й реченнями в складі синтаксичних цілих, нерідко одні й ті самі порівняння в одних випадках розглядаються в плані означальних, а в інших – в плані обставинних співвідношень.

Отже, порівняльні конструкції в сучасній українській мові мають бути детально вивчені з метою вироблення єдиної, послідовної теорії на основі найбільш переконливих фактів, якими збагатилася лінгвістика протягом останніх років. Першим кроком у цьому напрямі буде визначення мінімального набору термінів, необхідних для дослідження мовного матеріалу. Слід загалом з'ясувати статус категорії порівняння. Оскільки феномен, позначений терміном „порівняння”, є насамперед об'єктом філософії, логіки, лінгвістики та літературознавства, то й визначення його даються саме з погляду логіки, філософії, лінгвістики й літературознавства, тобто висвітлюється лише одна певна грань цього досить складного явища. Це, на наш погляд, зумовлює різнобій у визначенні порівняння. Щоб зрозуміти сутність порівняння в лінгвістичному аспекті, слід розглядати його не ізольовано, а в тісному зв'язку з філософією й логікою [55, с. 41]. Порівняння – це один із засобів пізнання світу, який полягає у виявленні зовнішніх і внутрішніх зв'язків між предметами та явищами, це акт думки, спрямований на встановлення тотожності, схожості й відмінності [8, с. 353].

М.І.Черемісіна зробила, на наш погляд, найповнішу на даний момент характеристику порівнянь. У своїй монографії „Порівняльні конструкції російської мови” авторка здійснила класифікацію порівнянь, виявила основні категорії, описала складні порівняльні конструкції зі сполучником „як”, а також зі складними модальними сполучниками [52, с. 24]. Основна кількість праць в цій галузі має своїм об'єктом визначені моделі порівнянь. Так,

конструкції з орудним порівняльним розглядаються монографічно чи, рідше, у зіставленні з будь-якими іншими моделями. Вони розглядаються у працях М.Ф.Палевської [36, с. 18], М.І.Черемісіної [52, с. 10] та інших. Генетивні конструкції, котрі оцінюють різні автори і як форми порівняння, і як форми метафор, були предметом дослідження А.В.Бельського [6, с. 90], Г.Г.Поліщук [38, с. 229]. Низка праць присвячена дослідженню та класифікації порівняльних зворотів та конструкцій, які їх містять. Вони вивчалися Е.С.Войновою [12, с. 97], Н.Т.Мальшаковою [28, с. 17]. Досвід класифікації синтаксичних форм порівнянь знаходимо у працях Л.В.Уткіної [48, с. 127], Л.І.Богодухової [7, с. 63]. В.М.Огольцев в монографії „Сстійкі порівняння в системі російської фразеології” розкрив структурно-семантичну різноманітність стійких порівнянь, специфіку їх значень, взаємозв’язок із фразеологічними одиницями, виявив їхні внутрішньо - системні співвідношення (валентність, полісемію, синонімічні ряди, антонімічні протиставлення) [32, с. 17]. Н.І.Бахмутова [5, с. 99] та Є.Т.Черкасова [54, с. 226] у своїх працях показали зв’язок порівнянь з метафорами, довели, що в основі метафори лежить порівняння. О.С.Юрченко з А.О.Івченком та М.М.Пазяк уклали словники народних порівнянь [22; 35]. В.В.Виноградов теоретично обґрунтував функціонально-стилістичний підхід до порівнянь [10, с. 135]. Цей підхід припускає оцінку порівнянь на тлі інших образних засобів – див. праці А.І.Федорова [49, с. 36]. З іншого боку, до компаративного матеріалу правомірний фразеологічний підхід, який орієнтується на вияв, систематизацію й теоретичне осмислення усталених відтворюваних порівнянь. У цьому напрямку працювали Л.І.Ройзензон [42, с. 7], З.А.Шигурова [50, с. 9], М.І.Черемісіна [52, с. 27]. На матеріалі російської та англійської мов вивченням компаративних конструкцій в лінгвокогнітивному аспекті займалася О.О.Заруднева [21, 9]. Класифікацією порівняльних конструкцій за структурою займався І.К.Кучеренко [26, с. 57]. Класифікацію структур порівнянь за семантикою здійснила Л.І.Черепакіна [53, с. 86].

Актуальність обраної теми полягає у всебічному використанні порівнянь в мові та літературі, різноманітністю порівняльних конструкцій.

Обсяг зібраної картотеки складає дев'ятсот прикладів з мови фольклору, триста прикладів з прозових творів і шістсот прикладів з поетичних творів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та бібліографії.

Досягнення мети й вирішення поставлених завдань потребувало застосування ряду методів – опису, зіставлення, систематизації, узагальнення.

РОЗДІЛ І

Порівняння як явище мови

1.1. Логіко-поннятевий аналіз порівняння.

Порівняння – фігура мови, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших: *дівчина струнка, як тополя; волошки сині, як небо; надворі тепло, як улітку, руки, як у мами* тощо.

В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис.

Загальна формула порівняння: А як В. Прокоментуємо її. У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють – А), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють – В) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом) – С. Ознака (С) може визначатися кольором, формою, розміром, запахом, відчуттям, якістю, властивістю тощо.

Як відзначається в науковій літературі, порівняння виступає у таких граматичних формах.

1. Порівняльний зворот (непоширений і поширений) зі сполучниками як, мов, немов, наче, неначе, ніби, нібито, немовби: *Є жінки, немов зірки небесні, що згоряють, впавши з висоти* (Д.Павличко); *Дівчина була невеличка на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгобраз, як червонобок і яблучка, губи були повні та червоні, як калина* (І.Нечуй-Левицький); *Мене спиняє біла піна гречок, запашина, легка, неначе збита крилами бджіл* (М.Коцюбинський); бувають і безсполучникові порівняння: *Весно – слов'янку синьоока, тобі мої пісні складаю* (Б.-І.Антонич).

2. Форма орудного відмінка: *Червонобоким яблуком достиглим скотився день* (М.Рильський); *А серденько соловейком щєбече та плаче; синє море звірюкою то стогне, то виє; і квіткою, й калиною цвісти над ними буду* (Т.Шевченко).

Порівняльні конструкції з орудним відмінком мають дуже давнє походження. В них знайшли відгомін метаморфозні вірування праукраїнців, вірування в можливість перетворення (матері – в зозулю; дівчини – в лілею, тополю, мавку; брата й сестри – у квіти братики-й-сестрички; козака – в явора; чоловіка – у вовкулака; сліз – у квіти тощо). Мова українського фольклору виробила свою поетичну стилістику, в якій відобразила і закріпила такі й аналогічні асоціації. Це й синтаксичні паралелізми в народних піснях на зразок: „*Летіла зозуля та й стала кувати. Ой то ж не зозуля, то рідная мати*”. Найповніше такі образні асоціації виражаються конструкціями з орудним відмінком, які важко назвати суто порівняльними, бо вони зберігають ще ту анімістичну метаморфозність: сльози матері стали квітами материнки (українська легенда). Виразними є такі конструкції в народнопоетичній стилістиці Т.Шевченка:

*І на диво серед поля
Тополею стала;
 А весною процвіла я [дівчина]
Цвітом при долині...;
 Та впливи **русалкою**
 Завтра серед ночі;
 Буде над ним його мила **квіткою** стояти;
 Прилинути **голубкою**;
 Полетіти **пташкою**.*

Метаморфозні конструкції постійно набували функції образних порівнянь і ставали продуктивними стилістемами. У творчості Т.Шевченка актуалізовано такі конструкції уже порівняльного характеру: *серденько соловейком* щибече та плаче; *червоною калиною* постав на могилі; *орлом* сизокрилим літає; *вию совою*; *слава сонцем* засіяла; *грумада жмелем* загула; *байстрюки Єкатерины сараною* сіли.

У порівняннях типу *гадюкою зашипіли* ступінь злиття компонентів (сем) суб'єкта та об'єкта порівняння найвищий, тому такі порівняльні конструкції

з орудним відмінком фразеологізувалися: *стояти стіною, дивитися вовком (чортом)* тощо.

Порівняння, побудовані на принципі заперечення, допомагають виділити в суб'єкта певну ознаку (сему) через його спорідненість з об'єктом. Прийом заперечення ніби руйнує цю тісну спорідненість і тим загострює враження. Обов'язкова в даній порівняльній конструкції частка не розрізняє (на основі спільної ознаки) суб'єкт та об'єкт і створює роздільну порівняльну ситуацію, що виражається одночасно риторичною фігурою – синтаксичним (і стилістичним) паралелізмом:

*Не русалонька блукає,
То дівчина ходить
Йї сама не зна, бо причинна,
Що такеє робить;
Не сон-трава на могилі
Вночі процвітає.
То дівчина заручена
Калину сажасяє.*

У таких порівняннях суб'єкт обов'язково означає істоту, а об'єкт береться зі світу природи.

3. Підрядне речення: *Мов раб на Араратській скелі карбує написи про подвиги царя, ти на папері почуттів моря переливаєш в строфи невеселі* (В.Симоненко); *Спливло життя, як листя за водою* (Л.Костенко); *Долиною повилась річечка, неначе хто кинув синю стрічку на зелену траву* (М.Коцюбинський).

4. Конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників: *Чистіша від сльози вона [мова] хай буде* (М.Рильський); *Чорніше чорної землі блукають люди* (Т.Шевченко).

5. Описові порівняльні конструкції на зразок: *Листку подібний над землею, що вітер з дерева зрива, хто мову матері своєї, як син невірний забува* (В.Сосюра); *Ой ти дівчино, з горіха зерня* (І.Франко).

6. Речення порівняльної структури, в яких об'єкт порівняння охоплює всю предикативну частину: *Кров твоя – рубін коштовний, кров твоя – зоря світання* (Леся Українка); *Я – негасимий Огонь прекрасний, Одвічний Дух* (П.Тичина).

7. Конструкції, побудовані за принципом образної аналогії: *Як мисливець обережний, звіробійник довголітній, посивілий слідопит прилягає теплим ухом, щоб почути шум далекий, до ласкавої землі, – так і ти, поете, слухай голоси життя людського* (Д.Павличко); *Ой скажи, дай пораду, як прожити без долі! Доля. Як обрізана гілка, що валяється долі!* (Леся Українка).

*Не гнівайтесь на мене, діти!
Старий я став, сумний, сердитий,
Боюсь німої самоти,
Коли нема куди іти
І ні до кого прихилитись...
Так у степу осіннім птиця
Махає раненим крилом
Услід за радісним гуртом,
Що в синю далеч відпливає...
Гукнути б – голосу немає.*

(М.Рильський)

В текстах українського фольклору зустрічаються заперечні (*ой то ж не зоря – дівчина моя з новенькими та відерцями по водицю пішла*. Народна пісня) та невизначені порівняння (*такий, що ні в казці сказати, ні пером описати; дівчина – ні змалювать, ні описать*). В невизначених порівняннях досягається оцінка описуваного, проте ця оцінка не набуває конкретного образного втілення (*несказанна – невимовлена краса*). Ось перенесення цього прийому в поетичний твір:

А там...Та що тут має слово:

Ні змалювать, не розказать...

Це як на голку ту соснову

Усю сльоту перенизать.

(П.Мовчан)

Дослідниками також виділяють порівняння логічні (поняттєві) і художні (образні). Серед художніх порівнянь є традиційні для української мови, що створюють її національний колорит, відбивають художньо-символічне світобачення: *дівчина, як калина; поле, як море; одинока, як билина; очі, як зорі; брови, як шнурочки*; та індивідуально-авторські, які відображають художні смаки майстрів слова: *Сніг, як сміх...сніг, як сум на зеленому листі* (І.Драч).

Як помічено дослідниками, порівняння, завдяки рухливості лексичної семантики, часто лежать в основі утворення інших художніх засобів – епітетів, метафор, гіпербол, паралелізмів тощо.

Порівняння є багатоаспектним, тому його треба вивчати в межах психології, логіки, філософії, лінгвістики та інших суміжних наук [53, с. 82].

В лінгвістичному відношенні порівняння являє собою складну єдність значущих елементів, їх особливу організацію, тобто модель або структуру. Сутність будь-якої структури визначається взаємовідношенням елементів, що її складають. Проте аналіз цих взаємовідношень приводить нас в галузь порівняння як категорії логічної та гносеологічної. Очевидно, що структура мовного порівняння має логічну основу, але в той же час вона не збігається й не може збігатися зі структурою логічного порівняння. Таким чином, прояснити структуру мовного порівняння (а отже, й з'ясувати сутність мовного порівняння) – означає перш за все встановити її відношення до структури порівняння логічного.

З лінгвістичної точки зору порівняння – це встановлення схожості й відмінності предметів чи явищ дійсності. Вважають, що порівнянню може

піддаватися будь-який предмет з іншим предметом, але за умови, що вони мають спільну ознаку чи ознаки. Проте спільна ознака предметів не являє собою щось дане, вона повинна бути попередньо виявленою, що досягається знову ж таки за допомогою порівняння предметів. Таким чином, будь-яке порівняння предметів об'єднує два взаємопов'язані етапи: перший – виявлення спільної ознаки предметів і другий – зіставлення предметів на основі виявленої спільної ознаки.

Оскільки порівняння являє собою прийом пізнання, то розкривати його структуру слід саме з цієї точки зору. Процес пізнання завжди спирається на щось вже відоме й ставить собі за мету уявити щось ще не відоме. Отже, в порівнянні ми повинні розрізняти: 1) елементи задані, 2) елементи шукані та 3) результат.

В порівнянні на його першому етапі заданими елементами є елементи А і В (зіставлявані предмети), шуканим – елемент С (спільна ознака зіставляваних предметів). На другому етапі порівняння, спираючись на результат процесу першого етапу, ми оперуємо вже трьома елементами, тобто не лише зіставляваними предметами А і В, але й третім членом порівняння – С, спільною ознакою. Отже, заданими тут виявляються всі три елементи порівняння, шуканим же є схожість чи відмінність одноіменних ознак, які належать зіставляваним предметам [32, с. 9].

З точки зору співвідносності з іншими явищами схожого типу, порівняння – основа метафори, бо ще з часів Аристотеля метафору вважають скороченим, відпрацьованим, скритим порівнянням.

Порівняння являє собою не лише ініціальний момент метафори, воно лежить в основі процесу пізнання, бо загальний принцип порівняння – зіставлення предметів. Саме зіставлення предметів лежить в основі формування поняття. Порівняння дозволяє розкрити не лише найбільш простий тип відношень (схожість і відмінність) між предметами, воно може привести до уявлення про універсальну порівнянність, тобто до можливості завжди відповісти на запитання: тотожні предмети чи відмінні? Саме

універсальна порівняність і лежить десь біля витоків розвитку мови, це, умовно кажучи, початковий етап існування думки. В цьому й полягає когнітивно-прагматичний характер вживання порівняльних структур. Проте порівняння є ще й тропом, тобто несе на собі емоційне навантаження, виконуючи роль своєрідного декоруму [30, с. 82].

У дипломній роботі ми перш за все маємо уточнити саме питання порівняння, виявити можливості структурної організації порівнянь, встановити межі розповсюдження й мотиви обмеження компаративної структури. Необхідно також з'ясувати функціональне навантаження порівняння, особливо в плані інтенції мовця, тобто встановити, з якою метою в якому-небудь конкретному випадку було вжите те чи інше порівняння.

У повсякденній мові порівняти означає виявити своє відношення, оцінити, зміряти, використовуючи наші почуття. Всім відомо, що мовець переслідує певну мету, беручи участь в акті комунікації. До того ж інтереси мовця й слухача в якійсь мірі протилежні: якщо код мовця має синкретичний характер, то код слухача – аналітичний. Мовець, таким чином, повинен прагнути до того, щоб у реципієнта було витрачено мінімум зусиль на розкодування тексту. Такого ефекту можна домогтися застосуванням порівняння [43, с. 83].

Звичайно, в тих випадках, коли пряме пояснення якогось явища за тієї чи іншої причини не є можливим, мовець використовує інші способи вираження, звертаючись при цьому до тих значень, які, за його припущенням, уже відомі адресату. Мовець або вказує на відому адресату ситуацію, в якій звичайно виникає подане явище, або він порівнює це явище зі схожим на нього іншим явищем, яке відоме адресату [2, с. 16].

У витоків як народження порівнянь, так і їх сприйняття лежать певні асоціації: асоціації за схожістю, за суміжністю, за протилежністю, за значенням [47, с. 83].

Своєрідність порівняння полягає в тому, що воно являє собою структуру, закриту структуру, особливий характер якої виявляється у співвідносності

обох частин порівняння одна до одної, в наявності і в тій, і в іншій частині більшої або меншої кількості подібних сем при нейтралізації всіх не подібних [42, с. 85].

Як відомо, все, що людина пізнає й переосмислює в реальному світі, вона називає і часто переназиває. Реалії з часом можуть втрачати свою актуальність, слова їх переживають. Помічено що, як персоніфікація, один із проявів метафоризації слова, так і етносимволіка базуються на порівнянні – людина / рослина, людина / тварина, людина / природне явище, людина / надприродна істота тощо. При цьому порівняння ґрунтується на зовнішніх (дівчина струнка, **як тополя**; дівчина, **як тополя**; дівчина – **тополя**; дівчина гарна, **як калина**; дівчина, **як калина**; дівчина – **калина**; хлопець високий (стрункий), **як явір**; хлопець, **як явір**; очі чорні, **як терночок**; очі, **як терночок**; очі–**терночок (терня)**; щоки червоні, **як мак**; щоки, **як мак**; макові щоки) та внутрішніх ознаках (баба хитра, **як лисиця**; баба, **як лисиця**; баба – **лисиця**; молодиця стрекоче, **як сорока**; молодиця – **сорока**; молодиця – **стрекотуха**); пор. ще: „Піч регоче, корова хочє” (як і людина); „Хай мене грім поб’є” (як і людина); „Біда не приходить сама” (як і людина). У результаті маємо різноманітну символіку, що впливає, скажімо, з народних спостережень над поведінкою тварин, зокрема ведмедя – сили („Міцний, **як ведмідь**”, „Сила, **як у бурмила**”, „Здоров, **як ведмідь**”), незграбності („Ізвивається, **як ведмідь у танці**”, „Швидкий, **як ведмідь за перепелицями**”), невдоволення („Бурчить, **як ведмідь**”), відлюдності („Живе, **як ведмідь у барлозі**”), ненажерливості (*У ведмедя десять пісень і все про мед*). Етносимволіка породжує тісні асоціативні зв’язки між словами й поняттями: вовк – злість, жорстокість (звідси *вовча паща*, *вовчі зуби*), ненажерливість (звідси *вовче горло*), голод (*голодний, як вовк*; *апетит, як у вовка*; *вовчий апетит*). Відповідно вимальовується образ людини-ведмедя чи людини-вовка [17; с. 140].

Ми не просто говоримо чи пишемо символами, але ми й думаємо символами (словами й образами). Тому порівняння як мовні явища не є

довільними, штучними творіннями. Це природні способи вираження іншого світосприйняття. Свідоме ж конструювання чого-небудь штучного за допомогою мови є не що інше як застосування риторичних прийомів [18; с. 63].

Порівняння виражається в народній поезії або так, що символ цілком відповідає своєму предмету, або так, що між тим і іншим допускається деяка відмінність. У повному порівнянні символ є то прикладкою (*кінь-сокіл*), то обставиною в орудному відмінку (*зигзицею кичет*), то розвинутим реченням. В розгорнутому реченні порівнюване може припускатися, або бути розвинутим до такої міри, як і символ. Символ, як прикладка, зливається з позначуванним в одне ціле, а орудний відмінок нагадує перетворення: те й інше може бути віднесене до того часу, коли людина не відділяє себе від зовнішньої природи. Порівняно пізніше з'явився паралелізм виразу: він вказує на затемнення смислу символів, бо коли ці останні зрозумілі, то й пояснювати їх нічого. Ще пізнішим здається вираження символу у вигляді повного й скороченого підрядного речення з порівнювальним сполучником; присутність сполучника доводить, що між порівнюваними предметами ставиться велика різниця, і нагадує прийоми штучної мови.

Форм заперечного порівняння також декілька. В піснях досить часто вживається такий зворот: подається символ у вигляді положення або питання, і вслід за тим заперечується, а на його місце ставиться позначуваний предмет [39; с. 79].

Там тобі, дубе, горе буде,

Як тій невістиці у свекрухи.

(Народна пісня)

Народні пісні багаті на так звані паралелізми, які також ґрунтуються на асоціативних зв'язках, пор.: *верба рясна – дівка красна* („На городі верба рясна. Там стояла дівка красна”), *вода каламутна – дівка смутна* („Тече вода каламутна. Чого дівка така смутна?”), *гора – долина* („І по горах, по долинах сив голубонько літає, собі пароньки шукає”). Народна уява через

паралелізм переосмислює не лише предмети, а й дії, ознаки. В основі паралелізму лежить семантико-синтаксичне зіставлення образних ситуацій зі сфер природи і людського життя, їхня взаємозумовленість як загального і часткового, вічно буттєвого і швидкоплинного [17, с. 141].

1.2. Образне порівняння

Образне порівняння являє собою компаративну конструкцію. Але воно не є засобом вираження логічного порівняння як способу пізнання предметів та явищ дійсності. Образне порівняння лише побудоване на основі логічного порівняння, проте існує для іншої мети мовного вираження. Образне порівняння характеризується суттєвою своєрідністю логічної структури. Ця своєрідність полягає не в особливій моделі побудови, а в іншому наповненні цієї моделі, тобто в особливому характері власне логічних елементів порівняння і компаративних відношеннях між елементами.

1. В образному порівнянні зіставляється не предмет з предметом, як вважається, не поняття з поняттям, а конкретний індивідуальний предмет з поняттям. Перш за все саме це співвідношення елементів забезпечує образному порівнянню специфічну функцію мовного вираження [31, с. 27].

Кожного разу, коли вдається визначити походження образу, ми стикаємося з обмеженістю людського розуму або з однією із потреб, яким підкорюється мовна діяльність людини. Найбільша недосконалість людського розуму полягає в тому, що він нездатний до цілковитої абстракції; він не може відокремити чисте поняття, сприйняти ідею без її зв'язку з конкретною дійсністю. Ми уподібнюємо абстрактне поняття предметам чуттєвого світу, бо це для нас єдиний спосіб пізнання їх та ознайомлення з ними інших. Таке походження має метафора; метафора є не що інше, як порівняння, в якому розум під впливом тенденції зближувати абстрактне поняття й конкретний предмет сполучає їх в одному слові. Кажучи: *ця людина хитра, як лисиця* (порівняння), ми виражаємо в аналітичній формі ту ж саму думку, яку ми виразили б, якщо б сказали: *ця людина – справжня лисиця*. Зближення такого типу засноване на непевних аналогіях, іноді

зовсім нелогічних; проте вони досить яскраво показують, що саме в зовнішньому світі привертає увагу людини і в яких образах мислиться їй те, що розум не може осягнути в суто абстрактній формі [3, с. 221].

2. Члени образного порівняння завжди є різними елементами. Образність порівняння виникає завдяки тому, що в мовленні воно належить не до того класу предметів, явищ, який означає його другий компонент, наприклад, *сміливий, як лев*. Образність створюється завдяки порівнянню людини з левом, а якщо порівняємо, наприклад, левицю з левом, то образність порівняння зникне. Проте це лише один бік логічного співвідношення компонентів А і В у образному порівнянні.

3. В образному порівнянні заданими елементами є не члени порівняння і не члени порівняння з їх спільними ознаками, а член А та його ознака С. Шуканим же елементом є поняття В – іншого роду, але таке, що має ті ж ознаки. Творчий акт в образному порівнянні полягає саме у виборі такого поняття В. Отже, образне порівняння є завжди двохелементним на першому своєму етапі.

4. Спільна ознака (С) зіставляюваних елементів А і В у образному порівнянні не є логічно суттєвою для елемента А. Цей елемент виступає лише як актуальна ознака з точки зору мети вираження. Для елемента В спільна ознака С є завжди якщо не суттєвою, то відмінною родовою чи видовою ознакою.

5. Зіставлення елементів А і В у образному порівнянні має характер не власне порівняння, при якому виявляється схожість чи відмінність предметів чи явищ, а характер уподібнення елемента А елементу В. Тому з метою розрізнення порівняння образного і логічного можна вживати термін порівняння-уподібнення.

6. При логічному порівнянні результат зіставлення є одночасно й виявом функції порівняння (з'ясування схожості чи відмінності предметів дійсності). При образному порівнянні результат зіставлення (уподібнення) є лише

попередньою умовою функції (вираження індивідуальної ознаки предмета), яка лежить за межами логіки, в межах мови [31, с. 28].

Функції образного порівняння є безпосередньо пов'язаними з узагальнюючою природою слова.

Кожна виражена в мові ознака виступає як абстрактне поняття. Тим не менш процес мовного спілкування вимагає вираження не лише узагальненої ознаки, закріпленої в слові-понятті, але й ознаки в її конкретному виявленні.

Засобом конкретизації ознаки є встановлення її приналежності предмету-носію, тобто субстанції. Конкретизоване таким чином поняття ознаки виражається в мові вже не словом, а словосполученням. Пор. *червоний* (ознака взята окремо від предмета-носія) і *червоний мак, червоний прапор, червона цеглина, червоне обличчя, червоний буряк*. Спільне поняття червоний, завдяки граматично встановленому тут відношенню приналежності до предмета-субстанції, виступає в конкретних проявах, таких же численних, скільки може бути виявлено предметів-носіїв такої ознаки. Іншими словами, в червоному прапорі виявляється дещо інша якість червоності, ніж в обличчі людини.

Проте досить часто в мові є необхідним передати не лише конкретний, але й індивідуальний прояв ознаки. Оскільки конкретизація ознаки досягається шляхом встановлення реляції приналежності цієї ознаки конкретному предмету-носію, то можна припустити, що індивідуалізація у вираженні ознаки залежить від здатності слова, яке виражає субстанцію, до позначення індивідуального, одиничного предмета. Саме таке виділення індивідуальної ознаки, а отже і його вираження, досягається завдяки образному порівнянню. Наприклад: *Натягає штани і вибігає на вулицю сильний, як ведмідь, пан* (Коцюбинський). Основа порівняння (сильний) є спільною ознакою зіставлених предметів (пан і ведмідь). Якість, виражена прикметником, являє собою абстрактне поняття, але щодо кожного з зіставлених предметів вона виступає в конкретизованому вияві, до того ж характер і ступінь конкретизації тут є різними.

Слово *пан*, яке зображує елемент А порівняння, означає індивідуальний предмет. Ознака *сильний* у розглядуваному випадку набуває характеру індивідуальної ознаки. Проте сполучення *сильний пан* лише означає індивідуальну ознаку, але не виражає її, тобто не розкриває цієї індивідуальності.

Слово *ведмідь*, яке представляє елемент В порівняння, втрачає номінативну функцію, виступає в функції вираження поняття. Ознака *сильний* цього предмета-поняття виступає вже як спільна ознака предметів такого типу, і сполучення *сильний ведмідь* є її вираженням.

У порівняннях трапляється не лише таке протиставлення різних проявів одноіменної ознаки, але й ототожнення першого прояву з другим. В результаті такого ототожнення ознака предмета А (*сильний пан*) втрачає свою загально родову особливість (*сильна людина*) по відношенню до паралельної родової ознаки предмета В (*сильний ведмідь*), але разом з тим за рахунок цього вона відмежовується від паралельних проявів інших предметів. До того ж, це відмежування або протиставлення закріплене за особливим мовним засобом, тобто компаративною конструкцією. Таким чином, індивідуальна ознака предмета в безпосередньо чуттєвому сприйнятті отримує своє мовне вираження [37, с. 42].

1.3 Усталене порівняння

Називаючи компаративне словосполучення усталеним, ми перш за все маємо на увазі сталість логічних елементів порівняння, яка в ньому виявляється (*задиристий, як півень; голодний, як вовк*), тобто той факт, що елемент В порівняння тут завжди пов'язаний з певною основою.

Сталість компаративної одиниці, отожд, відбиває постійність зв'язків її логічних елементів, яка закріплена в колективній свідомості мовців.

Значення усталених порівнянь звичайно трактується як фразеологічне, для чого, безсумнівно, є всі підстави, але при цьому зазвичай не проводять чіткої межі між фразеологічними значеннями та усталеними порівняннями [29, с. 48].

1.3.1. Фразеологізація усталених порівнянь

Процес фразеологізації усталеного порівняння полягає у перетворенні компаративного значення сполучення в метафоричне. Таке перетворення передбачає, з одного боку, близькість, а з іншого, відмінність вихідних семантичних категорій – порівняння і метафори.

Як порівняння, так і метафора характеризується наступними особливостями.

1. Семантично і логічно виходять із зіставлення предметів на основі спільної для них ознаки чи ознак.

2. Мають одну і ту ж логіко-компаративну структуру.

3. Характеризується однаковим логічним співвідношенням компаративних елементів (А і В) як по відношенню до об'єму (елемент А – завжди індивідуальний предмет, елемент В – завжди поняття), так по відношенню до змісту (А і В – завжди елементи різного роду).

4. Зіставлення предметів має характер уподібнення елемента А елементу В, яке здійснюється в двох напрямках: а) за ступенем виявлення спільної ознаки, б) за ознаками, які виходять за межі заданої основи порівняння. До того ж, уподібнення в обох напрямках носить суб'єктивний характер.

Логіко-семантичні моменти, які відрізняють метафору від порівняння, наступні.

1. В порівнянні виникає часткове суб'єктивне уподібнення елемента А елементу В, в метафорі – повне, тобто ототожнення.

2. Порівнянню не властива номінативна функція, бо воно виражає не поняття, а лише уявлення, яке є в живому, безпосередньому відчутті. Метафора також виражає уявлення, проте виконує номінативну функцію. Завдяки повному суб'єктивному ототожненню елемента А (предмета) з елементом В (поняттям) слово, яке виражає поняття В, стає назвою предмета А. Усталена метафора на тлі уявлення, яке вона виражає, і додаткової номінативної функції формує нове поняття.

3. Образне порівняння являє собою акт зближення, уподібнення конкретного індивідуального предмета групі предметів іншого роду, інакше кажучи, акт підведення індивідуального предмета під поняття іншого роду. Метафора ж – акт називання конкретного індивідуального предмета назвою групи предметів іншого роду на основі уподібнення індивідуального предмета групі предметів іншого роду, яке вже здійснено в порівнянні.

Кожна назва предмета містить в собі акт порівняння. В будь-якому слові номінативна функція здійснюється на тлі попереднього зближення, ототожнення конкретного предмета з групою предметів, яка вже має узуальну назву. Принципова різниця між звичайним і метафоричним називанням полягає в співвідношенні компаративних елементів порівняння-уподібнення, яке здійснюється попередньо. Якщо в звичайному слові акт називання є акт ототожнення предмета з групою інших предметів на основі суттєвої для них ознаки, то при метафоричному називанні наданий конкретний предмет ототожнюється з групою предметів на основі несуттєвої ознаки. Отже, звичайне називання є результатом ототожнення предмета з групою предметів того ж роду, метафоричне ж називання є результатом ототожнення конкретного предмета з групою предметів іншого роду.

Принципова логіко-семантична відмінність визначає й структурно-мовні відмінності.

1. В порівнянні необхідним елементом структури є засіб, який вказує на акт порівняння (*як, мов, немов* та інші). Метафора не потребує такого засобу.

2. Порівняння – це компаративна конструкція, в якій можуть виражатися три, два чи один обов'язковий елемент порівняння. Метафора являє собою лише вираження елемента В.

Таким чином, перетворення усталеного порівняння у фразеологізм полягає у втраті компаративною конструкцією специфічних рис порівняння і набуття нею специфічних рис метафори, як семантичних, так і формальних. Будь-яке вільне порівняння може перетворитися в індивідуально-творчу метафору, і, навпаки, будь-яка метафора може розгортатися в порівняння.

Інакше виявляються можливості взаємоперетворення, коли порівняння і метафора виступають як сталі мовні сполуки.

Перетворення сталого порівняння у фразеологічну одиницю може здійснюватися двома способами.

І. Формальне перетворення компаративної конструкції в метафоричну, що здійснюється завдяки опущенню компонента, який вказує на акт порівняння предметів: *як бездонна бочка – бездонна бочка; як більмо на оці – більмо на оці*.

Цей процес охоплює широку групу усталених компаративних структур. Проте з точки зору сучасного стану мови він взаємозворотній і являє собою не лише відбиття переходу компаративних структур у фразеологічні, а й є показником їх живих і взаємних зв'язків. Відмітимо такі особливості цього взаємозв'язку.

1. До перетворення у фразеологічні сполучення, тобто в усталену метафору, здатні лише ті усталені порівняння, в яких обов'язковий елемент В виражається не словом, а словосполученням, бо в протилежному випадку при опущенні порівняльного сполучника ми не отримуємо жодного словосполучення. Таким чином, виникла численна група одноелементних сталих порівнянь (*як слон, як стовп, як лисиця*) у фразеологізми таким способом. Більшість таких усталених порівнянь, не співвіднесених з фразеологізмами, є співвідносними зі стійкою метафорою (*як слон – слон; як мавпа – мавпа; як лисиця – лисиця*).

2. До перетворення у фразеологізми не здатні усталені порівняння, елемент В яких не має власного вираження: *як у мавпи; як у слона; як у зайця*.

3. Обов'язковою умовою перетворення у фразеологічні сполучення є виразність компаративних відношень в структурі. Інакше кажучи, зворотній процес перетворення між компаративними структурами і фразеологізмами можливий лише на основі живих спільних для них компаративних зв'язків. Будь-яке затемнення цих зв'язків перешкоджає переходу або робить його неможливим. З іншого боку, частина конструкцій, яка зберегла свою

здатність виступати і у вигляді компаративного словосполучення, і у вигляді фразеологізму, виявляє перевагу фразеологічного використання, що свідчить про тенденцію їх закріплення в групі фразеологізмів. Пор.: *як мокра курка – мокра курка; як сліпа курка – сліпа курка; як кров з молоком – кров з молоком.*

Природньо, що стійкі компаративні структури можуть бути зв'язаними відношеннями взаємного переходу лише з метафоричними фразеологізмами, але не з фразеологічними одиницями, в основі семантики яких метонімічний перенос. Пор.: *закривати очі, відкривати рота, опускаючи руки* та інші.

Живий процес взаємного переходу сталих порівнянь і фразеологізмів тим не менш виявляє історичну тенденцію до поступового закріплення сталого порівняння в суто фразеологічному вживанні. Ступінь зближення компаративної конструкції з фразеологізмом може бути різним і виявлятися в тому, що фразеологічний варіант стійкого сполучення стає більш уживаним.

Можна виділити три головні групи усталених порівнянь, відносний ступінь фразеологізації яких без зусиль охоплюється інтуїцією мовця.

а) Усталені порівняння з відносно нечастим використанням у фразеологічному варіанті: *як рукою зняло – рукою зняло; як крізь землю провалився – крізь землю провалився.*

б) Усталені порівняння з відносно однаковим вживанням у фразеологічному варіанті: *як сирота казанська – сирота казанська; як собака на сні – собака на сні; як більмо на оці – більмо на оці.*

в) Усталені порівняння з домінуючим вживанням фразеологічного варіанту: *як кров з молоком – кров з молоком; як кіт наплакав – кіт наплакав.*

У процесі поступового перетворення частина усталених порівнянь остаточно переходять у фразеологізми, і компаративний варіант стає для сучасної мови неможливим.

II. Переосмислення компаративного значення словосполучення без зміни його компаративної структури. При цьому суто компаративне значення зберігається лише в якості первинного, прямого значення словосполучення,

формуючи його внутрішню форму: *зігнулися в дугу; груди колесом; вити вовком* [31, с. 63].

1.3.2. Ідіоматизація сталих порівнянь

Процес творення фразем полягає у метонімізації чи метафоризації вихідних мовних одиниць (словесних комплексів), які розвивають у собі якісно нові властивості. Такий механізм ідіомотворення діє в багатьох випадках. При цьому вихідне словосполучення, а точніше, ментальний образ, який за ним стоїть, відіграє роль основи для зіставлення: нова (актуальна) ситуація порівнюється з тією, що названа вихідним словосполученням. У разі встановлення подібності двох ситуацій нова отримує номінацію базової. Цей механізм вважається універсальним як при метафоризації, так і при ідіомотворенні [19, с. 75].

Існують різні визначення ідіоматичності, до того ж поняття ідіоматичності часто не відрізняють від поняття фразеологічності.

Ми дотримуємося найбільш поширеного і традиційного визначення, згідно з яким ідіоматичністю є неможливість вивести спільне значення фразеологічних одиниць з суми значень компонентів. При цьому вважаємо необхідним принципове відмежування ідіоматичності від фразеологічності. Ідіоматизацією ми називаємо не процес виникнення у словосполученні цілісного значення, а процес втрати цілісним значенням зв'язку зі значенням слів, які складають словосполучення.

Усталені словосполучення з переносно-образним, або компаративним значенням, яке втратило зв'язки зі значенням слів, створюють групу ідіоматичних словосполучень: *як білка в колесі, як зіницю ока, як з цапа молока, як корові сідло, як вітрилом вивіяло, як вилами світ пхати, як баран на нові ворота*.

Ідіоматизація сталих порівнянь є наслідком затемнення чи порушення логіко-компаративних відношень між елементами структури. Затемнення компаративних відношень визначається різноманітними факторами лінгвістичного і екстралінгвістичного характеру. Відмінним є й ступінь

ідіоматизації усталених порівнянь. Інакше кажучи, в усталених порівняннях виявляється спільна для них внутрішня залежність: чим яскравіше виступають логічні елементи порівняння, їхні компаративні відношення, тим менш ідіоматичною є конструкція, і навпаки.

Звичайно затемнення компаративних зв'язків є прямим наслідком забуття первинної ситуації порівняння. Ці первинні ситуації можуть бути різними за своїм характером: народно-побутовими чи фольклорними (*як сидорову козу, як баран на нові ворота, як з гуски вода*), церковними або обрядовими (*як церковна миша*), релігійними або забобонними (*як смертний гріх, як відьма, як чорт за грішною душею*), історичними (*як швед під Полтавою*).

Забуття первинної ситуації порівняння часто визначається архаїзацією слова (поняття), яке перебуває в якості В компаративної структури: *як сокіл (голий), як голуб (сивий)*.

Затемнення компаративних відношень може бути й наслідком їх порушення в результаті змін у складі й структурі усталеного порівняння.

Процес ідіоматизації охоплює значну частину сталих порівнянь, проте ступінь їхньої ідіоматизації буває різним. З точки зору ступеня ідіоматизації можна виділити три групи усталених порівнянь.

1. З повною компаративною вмотивованістю (*білий – як сніг, чорний – як вугілля, незграбний – як ведмідь, голодний – як вовк, сильний – як бик*).

2. З неповною вмотивованістю (*свіжий – як огірочок, чистий – як скло, зблід – як мертвець*).

3. Компаративно невмотивовані (*як сидорову козу, як собак нерізаних, як у воду дивився*).

Лише усталені порівняння з повною невмотивованістю компаративних відношень можуть бути віднесеними до групи компаративних ідіом.

Усталені порівняння, які втратили внутрішню форму та піддалися ідіоматизації, втрачають і образність, інакше кажучи, вони перестають бути засобом вираження уявлення. Тим не менш вони зберігають те спільне значення, яке сформувалося на тлі уявлення, до того ж домінуючим

елементом цього значення є висока міра ознаки в її суб'єктивному баченні: як *пйти дати*, як *миленький*, як *лунь*. У них зберігається й те емоційне навантаження (функція вираження суб'єктивного відношення), яке сформувалося на основі образу, тобто на основі колись вмотивованих компаративних відношень.

Таким чином, ідіоми, які виникли зі стійких порівнянь, уже нічим не відрізняються від ідіом суто фразеологічного походження [20, с. 67].

1.3.3. Стійкі порівняння і порівняння-штампи

Той факт, що стале порівняння відтворюються як готові одиниці, ще не є достатньою підставою для віднесення їх до розряду штампів, так само не можна віднести до штампів й фразеологізми на основі тієї ж ознаки.

Наведемо відмінності між усталеними порівняннями і порівняннями-штампами, які ми вважаємо принциповими.

1. Стале порівняння – факт мовної системи, порівняння-штамп – по суті мовленнєве явище.

2. Усталене порівняння характеризується загально-мовленнєвою відтворюваністю, відтворюваність ж порівняння-штампу обмежена вузькою сферою книжного образного мовлення та спеціальним функціонально-стилістичним завданням. Тому терміни відтворюваність і усталеність можуть вживатися по відношенню до штампів лише у відносному сенсі.

3. Усталене порівняння – одиниця загальнонародного вжитку. Порівняння-штамп являє собою індивідуально-творчий акт за своїм походженням. Воно не є відтворенням мовної одиниці, а являє собою повторення вже колись здійсненого індивідуально-творчого акту. Порівняння-штамп – явище індивідуально-творче, мовленнєве й за своїм призначенням, бо має на меті вираження індивідуальної, а не індивідуально-узагальненої ознаки, яку фіксує усталене порівняння як мовна одиниця.

4. Образ, який виражає стале порівняння, як результат довготривалого загальнонародного відбору завжди є національно оригінальним, логічно та

естетично бездоганним. Порівняння-штамп характеризується невід'ємною естетично заперечною експресією.

Беручи до уваги притаманну порівнянням-штампам відносну несвободу вживання, можна сказати, що вони являють собою проміжне явище, яке знаходиться на межі мови і мовлення. Деякі порівняння-штампи виявляють тенденцію проникнення в групу сталих порівнянь. Умовою такого проникнення є їх функціонально-стилістична універсалізація. Ці порівняння складають проміжну групу між штампами і суто усталеними порівняннями.

Деякі приклади порівнянь-штампів, які використовують у мові художньої прози, виявляють тенденцію до функціонально-стилістичної універсалізації: *як на манекені, як монумент, як пергамент, як у фокусі, як в калейдоскопі* тощо.

Порівняння-штампи частіше, ніж сталі порівняння, являють собою структуру, що складається з двох чи більше повнозначних компонентів: *як слонова кість, як на безлюдному острові, ніби завис у повітрі*.

1.3.4. Усталене порівняння і усталена метафора

Порівняння є первинний етап формування метафори. Для індивідуально-творчої метафори порівняння – неминуча попередня мисленнєва операція, для загальнонародної метафори усталеність – неминучий етап її формування, який матеріалізується в мові у вигляді сталої структури. Через те, що численні сталі порівняння й сталі метафори співвідносні за елементом В, вони існують в синхронному зрізі мови: *як ведмідь – ведмідь, як козел – козел, як жайворонок – жайворонок* тощо.

Проте не кожне усталене порівняння має співвідносну з ним сталу метафору й не кожна усталена метафора співвідноситься з усталеним порівнянням. Таким чином, порівняння *як вітер (швидкий), як земля (плодючий), як сніг (білий), як стіна (блідий)* не мають співвідносних їм сталих метафор, а усталені метафори: *ніс (човна), рукав (річки), гніздо (спільнота)* не мають співвідносних їм усталених порівнянь. Якщо існування співвідносних одиниць – свідчення єдності семантичного перетворення

слова, то відсутність співвідносності – свідчення відмінності етапів цього перетворення в діяхронічному аспекті. Усталене порівняння, яке не має співвідносної усталеної метафори, – початок процесу перетворення слова, стала метафора, яка не має паралельне усталене порівняння, – завершення процесу семантичного перетворення слова.

Характерно, що відсутність співвідносного усталеного порівняння виявляє перш за все ті усталені метафори, які вже являють собою похідне значення слова: ніс (човна), або тим більш слово-омонім, яке сформувався на тлі метафори: ніжка (стілець). Слово, яке кінцево сформулювало своє нове, метафоричне значення, вже не потребує тих суспільно усталених компаративних зв'язках, які фіксуються відповідним сталими порівнянням. Але якщо усталена метафора ще не стала новим значенням, співвідносне усталене порівняння їй необхідно як рухаюча сила. Саме тому співвідносні сталі порівняння є характерними для тих метафор, які вже набули цю ознаку загальнонародності, закріпились у свідомості колективу, але ще не стали особливими значеннями слова як одиниці мовної системи: *як кізонька (рухлива дівчинка) – кізонька* тощо.

Сталі метафори, які є паралельними сталим порівнянням, складають значну групу одиниць мовної системи, і їх опис у словниках, як і опис усталених порівнянь, – актуальне завдання сучасної лексикології: *як слон – слон, як змій – змій, як півень – півень, як засць – засць, як залізо – залізо, як пень – пень* [29, с. 73].

РОЗДІЛ II

Тематична класифікація порівнянь

§1. Порівняння в фольклорі

Виділення груп порівнянь з точки зору засобів вираження елементів А і В являє собою інтерес не лише суто лінгвістичний, але й соціально-лінгвістичний. Вже сам відбір предметів і явищ-образів, який здійснювався впродовж багатьох століть і закріплювався від покоління до покоління в мові, розкриває багато аспектів історичного розвитку народу, його національної культури, духовного складу й світобачення.

Народні порівняння такі численні за властивими їм компаративними значеннями та емоційно-експресивними відтінками, що будь-яка їх тематична класифікація не може бути цілком задовільною. Ми виділяємо наступні тематичні групи.

1.1. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступає ознака.

1.1.1. Порівняння, в яких в ролі об'єкта представлені назви неживих предметів: *дурний, як чобіт; гарний, як іскра; білий, як стіна; глухий, як пень; слизька, як опеньок; багата, як земля* тощо.

Такі порівняння можуть мати в якості В або один предмет: *дірявий, як решето; дужий, як вода*; або мати складну структуру: прикметник + порівняльний сполучник + прислівник + іменник (*слабкий, як вчетверо віршовка*); прикметник + порівняльний сполучник + іменник + прикметник (*тупий, як серп іржавий; добра, як дідова торба*). В цих випадках прикметник уточнює, підсилює ознаку.

Порівняння, в яких ознаку порівнюють з неживим предметом, вживають частіше для підкреслення цієї ознаки. Нерідко суб'єкт порівняння (А) та його об'єкт (В) мають прямий зв'язок : *твердий, як залізо; сухий, як гілляка; теплий, як піч; чорний, як сажка; м'який, як подушка; студений, як лід*. Зустрічаються деякі випадки, в яких В має протилежне А значення: *розумний, мов пень; міцний, мов оте скло; дужий, як павутина; слабкий, як вчетверо віршовка*.

Частіше такі порівняння несуть зневажливе значення та використовуються для висміювання того, кого ця ознака стосується.

Порівняння, в межах яких в якості А виступає ознака, а в якості В – назви неживих предметів зустрічаються і використовуються в мові досить часто: з трьохсот прикладів таких набралось сорок п'ять, що становить 15%.

1.1.2. Порівняння, в межах яких в якості В – назви тварин: *босий, як пес; прудкий, як заєць; голодний, як жебрача кобила; дурний, як осел; облесний, як кішка; несміливий, як кіт біля сала; довгонога, як жирафа.*

Структура таких порівнянь досить різноманітна:

1) прикметник + порівняльний сполучник + іменник: *брудкий, як здохлий пес.* У наведеному прикладі прикметник здохлий несе на собі основне смислове навантаження;

2) прикметник + порівняльний сполучник + іменник + прикметник + іменник: *веселий, як цуцик на прив'язі; бідний, як миша у церкві; швидкий, як віл у плузі; чистий, як свиня в дощ.* У поданих прикладах іменник з прийменником відіграють роль уточнення.

Але є випадки вживання сполуки прийменника з іменником просто для рими: *багата, як собака кудлата.*

Група порівнянь з А – ознакою, В – назвами тварин найбільша. Ми маємо шістдесят дев'ять прикладів, що становить 24% від загальної кількості. Деякі порівняння настільки увійшли в мову, що стали усталеними: *великий, як ведмідь; дикий, як вовк; хитра, як лисиця; дурний, як баран; дужий, як бик* тощо.

1.1.3. Порівняння, в межах яких суб'єктом (А) є ознака, а об'єктом (В) – назви птахів: *рябий, як зозуля; біла, як гуска; пишна, як пава; голопуцькі, як горобенята.*

Структура таких порівнянь досить проста: прикметник + порівняльний сполучник + іменник: *білий, як лебідь; весела, як пташка; довгий, як чапля; дурна, як гуска; дужий, як орел; дурна, як синиця; дурний, як ворона; червоний, як півень; бистрий, як сокіл.* Серед наших прикладів усього два

зразки складної структури: прикметник + порівняльний сполучник + іменник + прийменник + іменник (*обскубаний, як курка з базару*) та прикметник + порівняльний сполучник + присвійний прикметник + іменник (*дурний, як Химині кури*).

За нашими спостереженнями, ці порівняння вживаються для виділення кольору або розумових здібностей людини і виступають частіше зі значенням „дурний”. Це зумовлюється тим, що в народі склалася думка про те, що птахи – це нерозумні тварини, особливо це стосується домашніх птахів (курей, гусей, індиків тощо).

Семантична обмеженість порівнянь з назвами птахів в якості В зумовлює і частотність їх вживання. Вони вживаються зовсім не часто. З трьохсот прикладів ми маємо всього тридцять чотири, що становить 8% від загальної кількості.

1.1.4. Порівняння, в яких в якості В виступають назви комах.

Це найменша група порівнянь. З трьохсот прикладів таких випадків всього шість, що становить 2%. До того ж, з шести випадків маємо чотири приклади зі словом *муха* в якості В: *спритна, як муха в сметані; хитрий, як муха в дьогті; бистрий, як муха в окропі; легка, як муха*. Тут основне навантаження несе не слово *муха*, а уточнення: в сметані, в дьогті, в окропі. Два приклади включають назви інших комах: *роботяща, як бджола; п'яний, як жуук*.

1.1.5. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви рослин: *високий, як тополя; зелений, мов жито весною; здоровий, як дуб; крутий, як криве дерево; пишна, як у саду вишня; синій, як бузина*.

Частіше структура порівнянь такого типу проста: *зелений, як барвінок; кремезний, як дуб; пишна, як калина; пряма, як тополя*. Лише в деяких випадках, коли маємо сполуку іменника, назви рослини, з прикметником, останній вживається для уточнення ознаки.

Порівняння з В – назвами рослин вживаються для підкреслення зовнішніх ознак. Якщо інші типи порівнянь можуть використовуватись із зневажливим

значенням, то порівняння з В – назвами рослин не несуть на собі функції висміювання. Можливо, це пов'язано з тим, що для рослин не характерні негативні риси, подібні до рис людини.

До речі, з усіх рослин частіше А порівнюється з назвами дерев.

Група порівнянь з А – ознакою, В – назвами рослин досить поширена. У нашій картотеці налічується тридцять прикладів – 10% від загальної кількості.

1.1.6. Порівняння, в межах яких в якості А – ознака, а в якості В – назва людини.

Хоча ці порівняння не дуже поширені, можливий їх поділ на семантичні групи.

1) Суб'єкт (А) порівнюють з соціальним статусом людини: *дурний, як ніп; важна, як царівна; червоний, як кат; гордий, як панич.*

2) Об'єкт (В) – назва родинної приналежності людини: *лагідна, як мати рідна; глухий, як дід; лиха, як мачуха.*

3) Об'єкт (В) – назва расової приналежності людини: *чорний, я негр; чорний, як араб; розумний, мов чукча; поважливий, як москаль.*

4) Об'єкт (В) – назви покійника: *студений, мов мервець; бистрий, мов неживий.*

Порівняння такого типу мають просту структуру і використовуються для виділення не зовнішньої ознаки, а певних рис характеру.

Ми маємо тридцять прикладів, що є 10% від загальної кількості.

1.1.7. Порівняння, в яких об'єктом (В) виступають назви космічних явищ: *далекий, як зірка; гарна, як сонце; повнолиций, як місяць.*

Це одна з найменших груп порівнянь. Вона становить двадцять чотири приклади, 8% від загальної кількості. Обмеженість вживання обумовлена семантичною обмеженістю. Космічні явища представлені іменником *сонце*: *ясний, як сонце; привітний, як сонце; білий, як сонце; привітна, як сонце, що сходить*; іменником *місяць*: *круглий, наче місяць; лисий, як місяць;*

сивий, як місяць; ясний, як місяць; тиха, як місяць. Вони не яскраві, немає несподіваних випадків.

1.1.8. Порівняння, у яких в якості В виступають назви міфологічних істот: *чорний, як чорт; добрий, як дідько.*

Це також семантично обмежена група порівнянь. В основному в якості В – слово *чорт*: *завзятий, як чорт; страшний, як чорт; хитрий, як чорт; непосидючий, як чорт.* Частотність вживання саме назви *чорт* з різними прикметниками-означеннями обумовлена приписуванням чорту різних якостей, як гарних, так і поганих. Але зустрічаються досить несподівані випадки: *голий і сухий, як турецький святий.*

Порівняння *худа, як смерть* та *зла, як відьма* стали усталеними та перетерпіли зміни: саме слово *смерть* по відношенню до людини передбачає, що ця людина худа. Так само, якщо скажемо на жінку „відьма”, усім буде зрозуміло, що вона зла, як відьма.

1.1.9. Порівняння, у яких в ролі об'єкта (В) виступають назви продуктів харчування: *добрий, як густа сметана; довгий, як великодня ковбаса.*

Такі порівняння використовуються для підкреслення зовнішніх ознак: кольору, форми, смаку. Наприклад: *солодкий, як мед; солоне, як ріпа; біла, як молоко; білий, мов сметана; дешевий, як борщ; добрий, як кусок хліба; каламутний, як кисіль; чудний, як бублик* тощо.

Окремо треба сказати про вживання в якості В іменника *сало*. Окреме слово *сало* використовується для підкреслення негативної ознаки: *дурний, як сало; бридкий, як сало без хліба; жахливий, як сало.* Але в сполученні з іменником *хліб* зовсім навпаки: *добрий, як сало з хлібом; гарний, як на хлібі сало.*

В нашій картотеці прикладів таких порівнянь двадцять сім, що становить 9% від загальної кількості.

1.1.10. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) відіграють назви метеорологічних явищ: *смутий, як дощ; веселий, як сонячний день; голосний, як грім; дужий, як мороз.*

Особливо вживаним об'єктом є слово *вітер*: *вільний, як вітер; швидкий, як вітер; проворний, як вітер у полі; легкий, як вітер; вільний, як вітер у полі*. Небагато прикладів з іншими словами: *голосний, як грім; дужий, як мороз; здорова, як грім; швидка, як блискавка; розумний, мов туман*.

Ці порівняння не несуть на собі зневажливого значення. Вони використовуються у фольклорі нечасто. В нашій картотеці п'ятнадцять прикладів, що становить 5% від загальної кількості.

1.1.11. Порівняння, в межах яких в якості А – ознака, а в якості В – назва абстрактного поняття: *дурний, як сто пудів диму; великий, як світ*.

Це найменша й найцікавіша група порівнянь. В нашій картотеці всього дев'ять прикладів. Це 3% від загальної кількості.

Порівняння тут відбувається на асоціативному рівні. Це є причиною того, що зустрічаються яскраві та несподівані приклади: *широкий, як світ; потрібний, як лихо; довга, як миля козацька; добрий, як моє життя; добрий, як моя лиха доля*.

1.2. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступає дія.

1.2.1. Порівняння, в яких в ролі В – назви неживих предметів: *біжить, як тінь; свистить, мов куля; пищить, як колесо; мовчить, мов стіна; говорить, як порожній млин*.

Порівняння такого типу виникають на основі схожості дії порівнювального (А) з дією неживого предмета: *бринить, як струна; воркоче, як окріп у горщику; гуде, як гудок; мовчить, як мумія; тарабанить, як порожня бочка; випричився, як чиряк*; або ж на основі схожості зовнішніх ознак: *бігає, мов опудало; біжить, як тінь; блищить, як дорогоцінний камінь; вигинається, як дріт*.

Структура цих порівнянь проста: дієслово + порівняльний сполучник + іменник. Або ж для уточнення ознаки разом з В-назвою неживого предмета вживається прикметник: *тарабанить, як порожня бочка; блищить, як дорогоцінний камінь; зітхає, як ковальський міх*.

Порівняння, з А – дією і В – назвами неживих предметів дуже поширені. Серед наших груп вони на другому місці за поширеністю. Всього тридцять дев'ять прикладів. Це 13% від загальної кількості.

1.2.2. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) – дія, а в якості об'єкта (В) – назви тварин: *рикнув, як ведмідь; дивиться, як коза на різника; видивився, як баран на воду; говорить, як кіт муркоче; завив, як свиня в попелі; виє, як вовк на смерть; бурчить, як ведмідь; побачить, як свиня небо* тощо.

Треба сказати, що чи не половину всіх прикладів з В – назвами тварин становлять приклади зі словом *собака*. Наведемо лише найцікавіші: *балака, як той собака; бреше, як пес; верещить, як собака на місяць; визвірився, як собака; воркнув, як пес у буді; гавкає, мов собака на прив'язі; гризуться, мов собаки; вскочив, як пес у сливки*. Як бачимо, більшість прикладів має значення дії, пов'язаної з говорінням, відповідно зневажливе смислове навантаження. Взагалі можна про всю групу сказати, що порівняння вживаються тут для висміювання людини завдяки перенесенню на неї дії тварин.

Структура порівнянь з А – дією, В – назвами тварин проста. Але зустрічаються й цікаві випадки, коли об'єктом порівняння (В) є назва не однієї тварини, а двох: *розбалакалася, як свиня з гускою; розговорився, як свиня з каченям*.

В нашій картотеці всього п'ятдесят один приклад порівнянь з А – дією, В – назвами тварин, що становить 17%. Це найбільша (разом з групою, у якій роль об'єкту виконує назва людини) група порівнянь.

1.2.3. Порівняння, у яких в якості В виступають назви птахів: *бачить, як сова уночі; заклопотався, як квочка біля курчат; клює, як дятел; змерз, як курка на дощі; дивиться, як сич на сову*.

Такі порівняння, як і порівняння з В – назвами тварин, вживаються здебільшого для окреслення дії, пов'язаної з мовленням: *забелькотав, як індик; перебалакує, як панига; виє, як сова; говорить, мов зозуля кує;*

говорить, наче пташка щебечить; от де завела, як болотній соловей; кричить, як горобці на дощ; мовчить, як сорока в гостях. Це пов'язано з тим, що спільна дія для людини і птаха пов'язана лише з говорінням.

Структура цих порівнянь різноманітна:

1) дієслово + порівняльний сполучник + іменник: *забелькотав, як індик; клює, як дятел;*

2) дієслово + порівняльний сполучник + іменник + дієслово: *говорить, мов зозуля кує; говорить, наче пташка щебече;*

3) дієслово + порівняльний сполучник + прикметник + іменник: *завела, як болотній соловей.*

Порівняння з дією в ролі суб'єкта і назвами птахів в ролі об'єкта не дуже поширені в фольклорі. В нашій картотеці їх набралось тридцять три приклади, тобто 11%.

1.2.4. Порівняння, у яких А – дія, В – назви комах.

Як і в попередньому випадку з В – назвами комах, А – ознакою, більшу частину всієї групи становлять порівняння зі словом *муха* в якості В: *гудуть, як мухи в плящі; дуба, мов муха по сметані; докучає, як муха восени; допався, мов муха до меду; шастається, як муха в окропі; убравсь, як муха в потоку; не бачить світле, як сліпа муха.* І знову смислове навантаження несе не іменник, а саме уточнення.

Небагато прикладів з назвами інших комах: *гудуть, як бджілки; гудуть, як джмелі; гудуть, як жуки; заснував, як павук муху.*

Проте кількість порівнянь з В – назвами комах, А – дією більша, ніж з А – ознакою, бо, мабуть, у комах виразніша дія, ніж ознака. З трьохсот прикладів порівнянь до цієї групи відносяться вісімнадцять, що становить 6% від загальної кількості.

1.2.5. Порівняння, в межах яких в якості об'єкта (В) виступають назви рослин: *цвіте, як маківка; цвіте, як квітка; стоїть посеред двору, як тополя; росте, як бур'ян.*

Семантика таких порівнянь досить одноманітна: дія, пов'язана з рухом.

Проте структура може бути як простою: дієслово + порівняльний сполучник + іменник (*цвіте, як калина; виросла, як тополька; лежить, як дерево*), так і складною: дієслово + порівняльний сполучник + іменник + прийменник + іменник (*красується, наче квітка на болоті; росте, як билина в полі; стоїть, як явір над водою*).

Порівняння з А – дією, В – назвами рослин не дуже поширені. В нашій картотеці п'ятнадцять прикладів, що становить 5% від загального обсягу.

1.2.6. Порівняння, об'єктом (В) яких є людина.

Це велика і досить уживана група порівнянь. Вона становить 17% від загальної кількості. Це п'ятдесят один приклад. Її можна розділити на підгрупи за смислами, які виступають у якості В.

1) Порівняння, у яких А – дія, В – дія: *біжить, мов летить; скаже, як відріже; торочить, як дратвою строчить; слово скаже, як снопа зав'яже; бреше, як кресалом креше*.

Структура цих порівнянь рідко буває проста: дієслово + порівняльний сполучник + дієслово: *оглядівся, як найвся*. Частіше в якості В виступає дієслово з іменниками в різних відмінках: *скаже, мов язиком рубне; говорить, як ціпом молотить; гляне, мов окропом обіллє* (орудний відмінок іменника); *розказує, мов з книжки читає; сказав, як у воду глянув* (місцевий відмінок іменника); *гляне, мов п'ятака дає* (знахідний відмінок іменника).

Випадки, коли дію порівнюють з іншою дією, вживаються для підкреслення першої дії за допомогою іншої або для визначення якості першої дії.

Група порівнянь, у яких А – дія, В – дія дуже вживана.

2) Порівняння, в яких А – дія, В – ознака: *хитається, як п'яний; схопився, мов опарений; стоїть, як вкопаний; сидить, мов засватана; впала, як мертва; ходить, як сліпий*.

Структура цих порівнянь проста, а роль ознаки відіграє дієприкметник: *летить, як навіжений; мечеться, як посолений; їздить, неначе кручений; щастить, як утопленому.*

Ці порівняння досить поширені в фольклорі.

3) Порівняння, у яких А – дія, В – родинна приналежність людини: *ходить, як нова кума; усівся, мов кума на хрестинах; прийшов, як до теці в гості; чеше, як мачуха.*

Такі порівняння використовуються для вияву позитивних чи негативних психологічних якостей людини: *жалує діток, як мачуха; докоряє, як свекруха; бурить, як свекор.*

Це зовсім непоширена група, бо кількість членів родини обмежена.

1.2.7. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви космічних явищ.

Це майже найменша група порівнянь. В нашій картотеці дев'ять прикладів, тобто 3%.

Як і в порівняннях з А – ознакою, В – назвами космічних явищ, в цій групі також присутня семантична обмеженість: В – слово *сонце*: *світить, ніби сонце*; В – слово *місяць*: *світить, як місяць; пливе, як місяць у небі; пече, як місячний промінь*; В – слово *супутник*: *крутиться, як супутник навколо землі; літає, мов супутник.*

1.2.8. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) відіграють назви міфологічних істот.

Тут в більшості випадків об'єктом (В) є слово *чорт*: *шибається, як чорт по пеклу; трясє, як чорт суху грушу; тримається, як чорт грішної душі; сховався, як чорт в суху вербу.* Декілька прикладів маємо з назвами інших істот: *щез, як дідько від кропила; чугає, як дідько на душу; умастилася, як сатана; виглянула, як русалка.*

Частіше структура цих порівнянь складна. В сполученні з іменником *чорт* прийменник з іменником, які уточнюють або місце, або приналежність: *носиться, як чорт зі цвяхом; підлазить, як чорт під монастир; заліз, мов*

чорт у болото; курить, як чорт від кукуріку; крутить, наче чорт греблюю; колотить, наче чорт лозою.

В фольклорі порівняння з А – дією, В – назвами міфологічних істот дуже поширені. Кількість таких прикладів становить тридцять. Це 10% від загальної кількості.

1.2.9. Порівняння, в межах яких у якості В виступають назви абстрактних понять: *стойть над головою, як гріх на душі; пхається, як сон до очей; ходить, як засмута; ходить за мною, як напасть; пішов, як за смертю; пішов, як вчорашній день; гониться, як лихо.*

Такі порівняння є найцікавішими та найнесподіванішими. Але вони не дуже поширені в фольклорі. Вони складають лише 4% від загального обсягу картотеки. Це дванадцять прикладів.

1.2.10. Порівняння, об'єктом (В) яких є назви продуктів харчування. Це найменша група. Вона складає 2%. Це шість прикладів: *шкварчить, як вишкварки на сковороді; труситься, як холодець; сидить, як морква в гнізді; їдуть, неначе в мед; загорів, як хліб печений; виламується, як ячний бублик.*

Мала кількість прикладів обумовлена тим, що продуктам харчування не притаманна дія взагалі.

1.2.11. Порівняння, у яких А – дія, В – назви метеорологічних явищ: *нагло щез, як блискавка; сипле, як снігом; сидить, наче туман; розійшлася, як чорна хмара; летить, як вітер.*

У випадку з А – ознакою, В – назвами метеорологічних явищ в ролі В частіше виступало слово *вітер*. Але тут спостерігається різноманіття смислів В: *то мене так обходить, як торішній сніг; насупився, мов чорна хмара; літає, мов вихор; ходить, як вітер полем; зник, як весняний сніг; давить, як мороз; гуркоче, як грім; грянув, як грім на голе дерево.*

Ці порівняння досить яскраві і досить поширені. Ми маємо тридцять прикладів. Це 10% від загальної кількості.

1.3. Порівняння, в яких в якості А виступають назви предметів.

1.3.1. Порівняння, в яких роль В відіграють назви неживих предметів: *вівця, як клубок; горох, як олово; жито, як золото; сіно, як шовк; голова, як решето.*

Частіше ці порівняння мають в якості В назву одного предмета: *жито, як лава; поле, наче море; ревнощі, як іржа; парубок, як мотузок.*

Порівняння, в яких в якості А – назви предметів і в якості В – назви неживих предметів здійснюються на основі схожості зовнішніх ознак: *річка, як стрічка; зуби, як перли; язик, мов лопата.* Їх не вживають для підкреслення внутрішніх ознак чи рис характеру, бо неживим предметам вони не притаманні.

Ця група відрізняється несподіваністю та яскравістю прикладів: *вода, як сльоза; сіно, як шовк; голова, як решето.*

Порівняння з В – назвою неживого предмета становлять велику кількість. В нашій картотеці шістдесят таких випадків. Це 20% від загальної кількості.

1.3.2. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви рослин: *дівка, як рожа; дівка, як тополя; коси, наче шовкова трава; очі, як вишні в рості; хлопець, як дуб.* Але зустрічаються приклади з досить цікавою структурою: *дівка, як верба – її не поливай, а вона росте; дівчина, як билина – куди вітер подається, туди вона й гнеться; дівчина, як берізонька, сережками завішана; діти, як квіти – поливай, то роститимуть.* В цих випадках після назви рослини йде уточнення – в якому аспекті ця рослина мається на увазі.

Вживаються порівняння з назвами предметів в ролі А і назвами рослин в якості В також дуже часто. В нашій картотеці їх 20% від загальної кількості.

1.3.3. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) відіграють назви тварин: *собака, як вовк; місяць, як бик; зима, як змії; дівка, як вівця.*

Порівняння такого типу можуть здійснюватись за назвами частин тварин: *губи, як в їжака; вуса, як у kota; вуха, як у зайця; зуби, як у миші; шия, мов у бегемота.* Тут маємо перенесення ознаки з тварини на людину, тобто:

порівняння „вуха, як у зайця” використовується у значенні „вухастий”, „зуби, як у миші” – в значенні „зубастий”.

Структура таких порівнянь завжди проста і вони мають дуже широке використання в фольклорі. В нашій картотеці випадків з В – назвами тварин п’ятдесят чотири, що становить 18% від загальної кількості.

1.3.4. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви птахів: *воли, як соколи; кінь, як галка; дівка, як пава; діти, мов соколята, хлопець, як соловей* тощо.

Структура порівнянь такого типу частіше проста: *дівка, як сова; дівчина, як ластівка; хлопці, як горобці; хлоп’ята, як голуб’ята*. Лише деколи структура може ускладнюватись прикметником, що уточнює ознаку птаха: *батько, як сивий голуб*. Нами знайдено приклад з досить цікавою ускладненою структурою: *дочка, як ластівка – пощобече, пощобече та й полетить*. В цьому випадку маємо пояснення чому саме дочку порівнюють з ластівкою.

Зустрічаються порівняння за назвами частин птаха: *ноги, як у журавля; ноги, як у чаплі; ніс, як у дятла*. В цих випадках маємо використання найбільш яскравих, індивідуальних особливостей птахів для акценту на самій частині предмета (А).

Порівняння з назвами птахів в якості об’єкта (В) зовсім не використовуються в мовленні для висміювання і не несуть на собі зневажливого значення.

Такі порівняння не є дуже яскравими, але мають широке використання в фольклорних творах. В нашій картотеці п’ятдесят чотири приклади порівнянь з А – назвою предмета, В – назвами птахів. Це 18% об’єму всієї картотеки.

1.3.5. Порівняння, в межах яких в якості А виступають назви предметів, а в якості В – назви абстрактних понять: *дах, як дзвін; дівчина, як веснянка; доля, як бондареві злидні*.

Якщо в попередніх випадках з суб'єктом (А) дією та об'єктом порівнянь з назвами абстрактних понять було зовсім мало, то в випадку з А – назвою предметів такі порівняння зустрічаються дуже часто. Вони є несподіваними, яскравими, цікавими.

Структура цих порівнянь різноманітна:

1) іменник + порівняльний сполучник + іменник: *біда, як смерть; теща, як доля.*

2) іменник + порівняльний сполучник + прикметник або присвійний займенник + іменник: *дівчина, як своя душа; дівчина, як тихе літо; правда, як понівське чудо; мачушине добро, як зимове тепло.*

Наші приклади порівнянь такого типу становлять 10% усієї картотеки. Це тридцять прикладів.

1.3.6. Порівняння, в яких роль об'єкта відіграють назви космічних явищ.

Знову в групі з В – назвами космічних явищ обмежена семантика: В – слово *сонце* (*дівчина, як сонечко; хлопець, як весняне сонце; мати, як ясне сонечко; материне серце, як літнє сонце; мачушине серце, як осіннє сонце*); В – слово *місяць* (*парубок, як місяць молодий*); В – слово *зірка* (*дівчина, як зіронька; очі, як зорі вночі; очі, як зорьки*). Як бачимо, в поданих вище прикладах змінюється лише суб'єкт (А).

В структурі порівнянь такого типу немає нічого несподіваного. Вона частіше проста, але може ускладнюватися прикметником, що підкреслює ознаку.

В нашій картотеці двадцять один приклад з назвами космічних явищ в ролі об'єкта (В). Це 17% від загальної кількості.

1.3.7. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви продуктів харчування: *дівчина, як малина; очі, як цибуля* тощо.

Таке порівняння предмета з продуктами харчування здійснюється за схожістю зовнішніх ознак, за формою, кольором тощо: *вода, як кисіль; земля, як масло; дівчина, як сметана; ніс, як буряк; ніс, як цибуля.*

Структура порівнянь такого типу завжди проста, і вони мають прозорий характер. Вживаються не часто. В нашій картотеці їх дванадцять, що становить 4% від загальної кількості.

1.3.8. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) відіграють назви міфологічних істот. Ця група складає 2% від загального обсягу картотеки – 6 прикладів.

І знову вживаним є слово *чорт*: *язик у роті, як чорт у болоті; пара, як сто чортів; родич, як чорт; свекор, як чорт; жінка, як чорт*. І лише один приклад зі словом *русалка*: *коси, як у русалки*.

1.3.9. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви метеорологічних явищ, які є найменшою групою, що складає 1% від загальної кількості (три приклади): *дівочі сльози, як весняний дощ; військо, як чорна хмара; парубок, як вітер в полі*.

§2. Порівняння у прозових творах (на прикладі творів М.Коцюбинського).

2.1. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступає ознака.

2.1.1. Порівняння, в межах яких в якості об'єкта (В) представлені назви неживих предметів: *Не міг Лазар второпати його, стояв білий, мов стіна, з твердими, мов камінь, кулаками* (Persona Grata); *А дурний то був, мов чобіт* (В дорозі); *В грудях билосся добре й гаряче, як іскра, серце, що може й було його найбільшим недоліком* (Лялечка).

Такі порівняння можуть мати в якості В або один предмет: *Та він ж дірявий, як решето* (Ціпов'яз); або мати складну структуру: прикметник + порівняльний сполучник + прислівник + іменник. Наприклад: *Слабкий, як вчетверо вірówka* (Лялечка). Або таку: прикметник + порівняльний сполучник + іменник + прикметник. Наприклад: *Нікчемний та тупий, як серп іржавий* (На камені). В цих випадках прикметник уточнює, підсилює ознаку.

Порівняння, в яких ознаку порівнюють з неживим предметом, вживають для того, щоб підсилити якість цієї ознаки. За нашими спостереженнями, суб'єкт порівняння (А) та його об'єкт (В) мають прямий зв'язок: *Та є з-за чого плакати – на столі твердий, як залізо, хліб та склянка молока* (Ціпов'яз); *А тим часом Кирила, чорного, мов сажка, повели аж на край міста, де в певному захисті міг перебути* (В дорозі); *Гарно полежати біля річки – вода прозора, мов скло, навкруги все зелене, птахи щебечуть-заливаються* (Помстився). Зустрічаються деякі приклади, в яких В має протилежне А значення: *Та такий розумний, мов пень* (Лялечка).

Порівняння, в межах яких в якості А виступає ознака, а в якості В – назви неживих предметів використовуються в творах М.Коцюбинського досить часто: зі ста двадцяти прикладів таких набралось двадцять п'ять, що становить 15%.

2.1.2. Порівняння, в межах яких в якості В – назви тварин: *Та не тільки я такий був – усі діти були босі й голодні, мов собаки* (Ціпов'яз).

Структура таких порівнянь досить різноманітна.

1) Прикметник + порівняльний сполучник + прикметник + іменник: *Та така була худа, нежива та брудна, як здохла кішка* (Для загального добра). Тут прикметник здохла несе на собі основне смислове навантаження, тобто бридка не як кішка, а як здохла кішка.

2) прикметник + порівняльний сполучник + іменник + прийменник + іменник: *Та де ж йому! Він бідний, як миша в церкві* (Для загального добра). Тут прийменник з іменником відіграють роль уточнення.

Група порівнянь з А – ознакою, В – назвами тварин найбільша. Ми зібрали тридцять один приклад, що становить 21% від загальної кількості.

М.Коцюбинським використовується також багато порівнянь з В – назвами тварин, що вже стали узуальними: *Капосний дід одніс весло у катрагу, хитрий, як лис старий* (Дорогою ціною).

2.1.3. Порівняння, в межах яких суб'єктом (А) є ознака, а об'єктом (В) – назви птахів: *Було їх там чоловік з тридцять, із дітьми, голими, як горобенята, з усяким хатнім збіжжям, зі слабими навіть, яких не можна було кинути в чужій стороні* (Дорогою ціною); *За все: за рябу, мов у зозулі, пику, на якій не хотіло рости волосся, за маленькі жорстокі очі, що завжди дивились кудись поза людину, за його вдачу мучителя* (Persona Grata).

Структура таких порівнянь досить проста: прикметник + порівняльний сполучник + іменник. Наприклад: *Високий, стрункий, дужий, як орел; блакитні очі притомлені трохи; темна сорочка, широкий пояс – такий приїхав він у місто* (В дорозі). Серед наших прикладів всього два зразки складної структури: прикметник + порівняльний сполучник + іменник + прийменник + іменник. Це такий випадок: *Взяв шапку, обскубану, як курка з базару* (Persona Grata). Уживається й структура прикметник + порівняльний сполучник + присвійний прикметник + іменник: *Дівчата? Та вони ж дурні, як Химині кури* (Як ми ходили до криниці).

Більшість вжитих М.Коцюбинським порівнянь такого типу є народними, стійкими. Здебільшого письменник використовує їх зі зневажливим семантичним навантаженням.

Семантична обмеженість порівнянь з назвами птахів в якості В зумовлює і частотність їх вживання. Вони вживаються зовсім не часто. Зі ста двадцяти прикладів ми нарахували всього дев'ять, що становить 7% від загальної кількості.

2.1.4. Порівняння, в яких в якості В виступають назви комах. Це найменша група порівнянь. Зі ста двадцяти прикладів таких випадків всього вісім, що становить 2%. Причому з шести випадків маємо чотири приклади зі словом *муха* в якості В: *Он йде Маланка. Мала, суха, чорна, як муха в дьогті* (Fata Morgana); *Антін спритний, як муха в сметані* (Сон). Два приклади включають назви інших комах: *А батько п'яний, як жуук, спав собі, підклавши руки під голову, як мале дитя* (Подарунок на іменини); *По дорозі стрілися дівчата, провінціальні кози, з блиском вогкого ока, з свіжим овалом обличчя, еластичними рухами тіла, голосні, як бджоли* (Сон).

2.1.5. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви рослин: *Сірі очі, трохи холодні і вже погаслі, довга, мов коноплі, коса й жорстке обличчя* (Коні не винні); *Та така гарна й пряма була дівка, наче тополя* (Ціпов'яз).

Частіше структура порівнянь такого типу проста: *Кремезний, мов дуб, дідуган доживав свої останні роки* (Сон); *Вона простягла до нього тоненькі, мов берізонька, рученята* (Що записано в книгу життя). Лише в деяких випадках сполуки іменника-назви рослини з прикметником останній вживається для уточнення ознаки.

Порівняння з В – назвами рослин вживаються для підкреслення зовнішніх ознак.

До речі, з усіх рослин частіше суб'єкт порівнюється з назвами дерев.

Група порівнянь з А – ознакою, В – назвами рослин досить поширена. У нашій картотеці налічується дванадцять прикладів – 10% від загальної кількості.

2.1.6. Порівняння, в межах яких в якості А – ознака, а в якості В – назва людини.

Хоча ці порівняння не дуже поширені, можливий їх поділ на семантичні групи.

1) А порівнюють з соціальним статусом людини: *Та з яких пір ви такою важною стали, як царівна?* (Що записано в книгу життя).

2) В – назва родинної приналежності людини: *Все те навивало на паню Наталю спокій, навіть чужі голоси раптом стали лагідними, як мати рідна* (Сміх).

3) В – назва національної приналежності людини: *Ти, як оті москалі, поважливий* (Невідомий).

4) В – назви покійника: *Тоді знесилені руки і ноги покривались каплями поту і до сорочки липли, а баба лежала бліда, мов нежива* (Що записано в книгу життя).

Порівняння такого типу мають просту структуру і використовуються для виділення не зовнішньої ознаки, а певних рис характеру.

Ми маємо дев'ятнадцять прикладів, що є 12% від загальної кількості. Порівняння такого типу не є дуже яскравими, тому й використовуються М.Коцюбинським зовсім не часто.

2.1.7. Порівняння, в яких об'єктом (В) виступають назви космічних явищ: *В білій капличці, де в кам'яну чашу стікала цілюща вода, рівно горіли яскраві, мов золоті зірки, свічки, запалені кимсь із богомольців* (У грішний світ).

Це одна з найменших груп порівнянь. Вона становить вісім прикладів, 7% від загальної кількості. Обмеженість вживання обумовлена семантичною обмеженістю. Космічні явища представлені іменником *сонце*: *Підійшла дівчина з ясним, мов сонце, обличчям* (На камені); іменником *місяць*: *Тиха стала Соломія, як місяць, тиха* (Дорогою ціною). Вони не яскраві, тому й нема несподіваних випадків.

2.1.8. Порівняння, в яких в якості В виступають назви міфологічних істот: *Серед запаших свіжих трав, Василь здавався страшенним і чорним, як чорт* (Лялечка).

Це також семантично обмежена група порівнянь. В основному в якості В – слово *чорт*: *Швидкий та спритний був, як отой чортяка* (Для загального добра). М.Коцюбинський використовує й усталені народні порівняння цієї групи: *Та вона ж, як відьма, нікому такої дружини не побажаєш!* (На камені).

2.1.9. Порівняння, у яких в ролі об'єкта (В) виступають назви продуктів харчування: *Він вкрив веретою ноги, білі й неживі, мов застигле сало* (Що записано в книгу життя); *Та хіба солодким, як мед, було її життя?* (На камені); *І Раїса побачила біле, мов сметана, обличчя, що дивилося на неї співчутливо, ніби з іншого, гарного життя* (Лялечка).

В нашій картотеці таких прикладів сім, що становить 6% від загальної кількості.

2.1.10. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) відіграють назви метеорологічних явищ: *Непостійний ти, Микола, мов вітер весняний* (Сон); *І завжди така весела, як сонячний день* (На камені).

Особливо вживаним об'єктом у межах цієї групи є слово *вітер*: *Зо всіх звірків, які оточували Раїсу на великому дворі панівської господи, найбільше жвавим і цікавим була Тася, оцупкувата фігурка якої шмигала поміж телятами або вривалась серед нескazanного твалту в гусяче стадо, легка й проворна, мов вітерець, тваринка* (Лялечка); *Свободний, як вітер в полі, але що ж робити з цією свободою?* (Невідомий). Небагато прикладів з іншими словами – назвами метеорологічних явищ: *Його погляд сірий, мов туман, здавалося, проникав усередину, й чомусь мені здалося, що всі мої думки йому вже давно відомі* (Сміх).

Ці порівняння не несуть на собі зневажливого значення. Зокрема, про іменник *вітер* в якості В можна сказати, що він підкреслює певний внутрішній стан.

В нашій картотеці п'ятнадцять прикладів порівнянь такого типу, що становить 12% від загальної кількості.

2.1.11. Порівняння, в межах яких в якості А – ознака, а в якості В – назви абстрактного поняття: *Низьким і поганим, як зріх, був його вчинок* (Fata Morgana); *Довгою, як вічність, здалася Марійці та мить* (Тіні забутих предків).

Порівняння тут відбувається на асоціативному рівні, тому всі вони є поетичними і образними.

В нашій картотеці всього сім порівнянь такого типу, але всі вони неповторні й несподівані.

2.2. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступає дія.

2.2.1. Порівняння, в яких в ролі В – назви неживих істот, предметів: *Приємний холод, мов тінь, пройшов по його тілу і приніс йому легкість* (Дорогою ціною); *Чого це ти, Лазарю, розшумівся, як самовар?* (Persona Grata).

Порівняння такого типу застосовуються на основі схожості дії порівнювального (А) з дією неживого предмета: *І щось тонке та дзвінке бринить йому, як струна, у вухах* (Fata Morgana); *Та душа у неї не співає, мовчить, мов камінь* (У грішний світ); *Що ж там блищить, як дорогоцінний камінь* (Невідомий).

Структура таких порівнянь проста: дієслово + порівняльний сполучник + іменник. Крім того, для уточнення ознаки разом з В – назвою неживого предмета вживається прикметник: *Її наспівали ліберальні студенти, як грамофонний гурток, а вона повторює дурниці!* (Коні не винні).

Порівняння з А – дією і В – назвами неживих предметів дуже поширені. Серед виділених груп вони на другому місці за вживаністю. Всього їх 13% від загальної кількості. Це двадцять три приклади.

Хоча ця семантична група і дає можливість письменникові створювати свої авторські порівняння, фольклорні порівняння досить широко

використовуються в художніх творах: *Відразу зблід, як полотно, стоїть ні живий, ні мертвий* (Fata Morgana).

2.2.2. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) – дія, а в якості об'єкта (В) – назви тварин: *Селянин без землі, як риба без води* (Ціпов'яз); *Молодиця заметушилася, як свиня в попелі; позбирала посуду, внесла до хати решту мамалиги, витерла триногий мас та поставила його боком до стіни* (Для загального добра); *Еге ж, побачимо ми волю, як свиня небо* (Ціпов'яз).

Порівняння такої семантики, де дія порівнюється з дією тварин, мають усталений характер і вживаються письменником більшою мірою в прямому мовленні діючих осіб.

Треба сказати, що чи не половину всіх прикладів з В – назвами тварин становлять приклади з В – словом *собака*. Наведемо лише найцікавіші: *Сходились коло церкви або десь в лісі, щоб стариня не знала, як кохаються діти ворожих родів, щоб не гавкали, як собаки* (Тіні забутих предків); *Стара улеслива баба вечорами нишпорила по загородах сусідських, як білий пес* (Тіні забутих предків); *Та годі ж перегавкуватися вам, як собаки* (Коні не винні). Як бачимо, більшість прикладів мають значення дії, пов'язаної з говорінням. Вони несуть зневажливе смислове навантаження. Взагалі можна про всю групу сказати, що порівняння вживаються для висміювання людини завдяки перенесенню на неї дії тварин.

Структура порівнянь з А – дією, В – назвами тварин проста: дієслово + порівняльний сполучник + іменник.

В нашій картотеці всього тридцять один приклад порівнянь з А – дією, В – назвами тварин, що становить 23%. Це найбільша (разом з групою, в якій роль об'єкта виконує назва людини) група порівнянь.

2.2.3. Порівняння, в яких в якості В виступають назви птахів: *Цілісінький день Аля клопотала, як квочка біля курчат* (На камені).

Такі порівняння, як і порівняння з В – назвами тварин, вживаються в основному для окреслення дії, пов'язаної з говорінням: *Та і співає вона, мов зозуля кує* (Тіні забутих предків).

Структура цих порівнянь різноманітна:

1) дієслово + порівняльний сполучник + іменник. Наприклад: *Приємно послухати казку про гори, коли мчиш отак степом, мов орел, і нічого більше перед собою не бачиш* (Як ми їздили до криниці);

2) дієслово + порівняльний сполучник + іменник + дієслово: *Мовчить до нього так солодко, мов пташка щебече* (Fata Morgana);

3) дієслово + порівняльний сполучник + прикметник + іменник: *Завела знов пісню, як болотній соловей* (У грішній світ).

Порівняння з дією в ролі суб'єкта і з назвами птахів в ролі об'єкта не дуже поширені в художніх творах М.Коцюбинського. В нашій картотеці їх набралось вісімнадцять прикладів, тобто 8% від загального обсягу.

2.2.4. Порівняння, в яких А – дія, В – назви комах.

Як і в попередньому випадку з В – назвами комах, А – ознакою, більшу частину всієї групи становлять порівняння зі словом *муха* в якості В: *Всю поверхню обліпили, як мухи, родзинки* (На камені); *Та що ж ти мені докучаєш, як муха восени?* (Сміх); *Того й гляди, почне вистрибувати, як муха в окропі* (Сміх). І знову смислове навантаження несе не іменник, а саме уточнення.

Небагато прикладів з назвами інших комах: *В'ється біля неї, як комар біля вуха* (Невідомий).

Однак кількість порівнянь з В – назвами комах, А – дією більша, ніж з А-ознакою, бо, мабуть, у комах виразніша дія, ніж ознака. З дев'яности прикладів порівнянь цієї групи дев'ять, що становить 6% від загальної кількості.

2.2.5. Порівняння, в межах яких в якості об'єкта (В) виступають назви рослин: *Чого це ти стоїш посеред двору, як тополя?* (Подарунок на іменини); *Дівчина виростає, цвіте, як квітка* (Тіні забутих предків); *Чаша,*

що процвітала вночі, **як пишна квітка**, під ранок зів'яла й змарніла (Як ми їздили до криниці).

Семантика таких порівнянь досить одноманітна: дія, пов'язана з рухом.

Проте, структура може бути, як простою: *Та де ж йому – лежить цілий день на лаві, як **дерево*** (Дорогою ціною) – дієслово + порівняльний сполучник + іменник, так і складною: *Росте, зростає сирітка, як **билиночка в полі*** (Сон) – дієслово + порівняльний сполучник + прийменник + іменник.

Порівняння з А – дією, В – назвами рослин не дуже поширені в творах М.Коцюбинського. В нашій картотеці одинадцять прикладів, що становить 7%.

2.2.6. Порівняння, об'єктом (В) яких є слова, що позначають людину.

Це велика і досить вживана група порівнянь. Вона становить 23% від загальної кількості. Це двадцять один приклад. Її можна розділити на підгрупи за смислами, що виступають в якості В.

1) Порівняння, в яких А – дія, В – дія: *Та ти ж, Андрію, брешеш, як **кресалом крешеш**, тому й доля в тебе така!* (Fata Morgana); *Ноги безупинно і рівно стукають в землю, немов **важкі лопати риють ґрунт*** (Як ми їздили до криниці).

Структура цих порівнянь рідко буває проста (дієслово + порівняльний сполучник + дієслово): *Оглядівся, як **наївся*** (Сон).

Частіше в якості В виступає дієслово з іменником в різних відмінках: *Бо вона зиркне, мов **окропом обіллє*** (Сон).

Група порівнянь, у яких А – дія, В – дія, досить вживана, в ній зустрічаються яскраві випадки. Наприклад: *Миттєво щезла, **наче вогню вхопила*** (Як ми їздили до криниці).

2) Порівняння, в яких А – дія, В – ознака: *Він хитався на кривих ногах і вимахував руками, його рухи були безглуздими і зайвими, вкінець він впав і лежав, як **неживий*** (На камені); *Фат'ма була дуже втомлена і хиталась, **наче п'яна*** (На камені).

Структура цих порівнянь проста, а роль ознаки відіграє дієприкметник:
Щастить мені в цьому житті, як утопленому (Сміх).

3) Порівняння, в яких А – дія, В – назва родинної приналежності людини.
Наприклад: *Гадаєш, мені приємно? Ходжу туди, як до тещі в гості* (Лялечка); *Нащо ти мені, як свекруха, дорікаєш?* (Ціпов'яз).

Такі порівняння використовуються для вияву позитивних чи негативних психологічних якостей людини.

Це зовсім непоширена група порівнянь, бо кількість членів родини обмежена, і несподіваних порівнянь ми не зустріли взагалі.

2.2.7. Порівняння, в межах яких у якості об'єкта (В) виступають назви космічних явищ.

Це майже найменша група порівнянь. В нашій картотеці п'ять прикладів, що становить 3% від загальної кількості.

Як і в порівняннях з А – ознакою, В – назвами космічних явищ, в цій групі також присутня семантична обмеженість. В – слово *сонце*: *Світить нам і гріє, ніби сонечко* (У грішний світ); В – слово *місяць*: *Надвечір впливають з хатин дівчата, як місяць на небо, щоб натанцюватися, наспіватися та насміятися з парубків* (Невідомий); В – слово *супутник*: *Тепер ця думка супроводжувала його, як супутник землю* (Що записано в книгу життя).

2.2.8. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) виконують назви міфологічних істот.

Тут у більшості випадків об'єктом (В) є слово *чорт*. Порівняймо: *Тим часом він городами, бур'янами та сховався біля лісу в траву, як чорт в суху вербу* (В дорозі); *На крайнебі, за ярмом, легкі хмаринки займались, як од вогню солома, а важкі тліли, як чортяки в болоті* (Коні не винні). Декілька прикладів маємо з іншими істотами: *Йшли довго душними вулицями, повними пилу, а товариш розходився кричати, махати руками та огризатися, як сатана* (В дорозі); *Ось визирнула з-за дуба на нього дівчина, наче русалонька з води* (Тіні забутих предків).

Частіше структура порівнянь такого типу складна. В сполученні з іменником *чорт* виступають прийменник з іменником, які уточнюють або місце, або приналежність: *Чого ти крутишся, як чорт на гребні?* (Лялечка).

В творах М.Коцюбинського порівняння з А – дією, В – назвами міфологічних істот дуже поширені. Зустрілися яскраві приклади: *З того часу бігав він за нею, як чорт за грішною душею* (На камені).

Кількість наших прикладів становить дев'ять. Це 10% від загальної кількості.

2.2.9. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви абстрактних понять. Наприклад: *Ти так ходиш, як за смертю* (Сон); *Погляд той переслідує тепер, як засмута, не схватись, не втекти* (Як ми їздили до криниці).

Такі порівняння є найцікавішими найнесподіванішими, але зустрічаються в художніх творах М.Коцюбинського зовсім не часто. Вони складають лише 4% загального обсягу картотеки. Це сім прикладів.

2.2.10. Порівняння, об'єктом (В) яких є назви продуктів харчування.

Це найменша група. Вона складає 2%. Це чотири приклади. Мала кількість прикладів обумовлена тим, що продуктам харчування не притаманна дія взагалі. Наприклад: *Сама зла, знервована, аж труситься, як холодець* (Помстився); *Цей біль оселився у його душі, як морква в гнізді* (Що записано в книгу життя).

2.2.11. Порівняння, в яких А – дія, В – назви метеорологічних явищ. Наприклад: *Походила, подивилася, щось питала, а потім зникла, мов блискавка* (Подарунок на іменини).

У випадку з А – ознакою, В – назвами метеорологічних явищ в ролі об'єкта частіше виступало слово *вітер*. Тут спостерігається різноманіття смислів В: *То він мене так обходить, як торішній сніг* (Тіні забутих предків); *Обличчя її змінюється, чорніє, мов хмара на дощ, і ми всі відчуваємо, що зараз почнеться* (Persona Grata); *Велика біда грянула на родину, як грім на голе дерево* (Ціпов'яз).

Ці порівняння досить яскраві і досить поширені. Ми маємо дванадцять прикладів. Це 11% від загальної кількості.

2.3. Порівняння, в яких в якості суб'єкта (А) виступають назви предметів.

2.3.1. Порівняння, в яких роль В відіграють назви неживих предметів.

Наприклад: *Збуджені раптом від холодного сну дзвони хрипло кричали і гнали вперед вузлуваті фігури, покручені непомірною працею, всю в одну зливу з пільмою масу важких лантухуватих тіл, скривлених ніг, рук, **як довбні** (Fata Morgana).*

Частіше ці порівняння мають в якості В назву одного предмета: *З обох боків простяглося поле, **як море**, до самісінького обрію* (Для загального добра).

Порівняння, в яких в якості А – назви предметів здійснюється на основі схожості зовнішніх ознак: *Маленька річенька, **наче стрічка**, вилася, обтікаючи чи не усі камінці, й зникала вже за першим кущем* (Тіні забутих предків).

Ця група відрізняється несподіваністю та яскравістю прикладів: *Вода, **як сльоза дитини**, віддзеркалювала й сонце, й небо, й зелені дерева* (Цвіт яблуні).

Порівняння з В – назвою неживого предмета становлять велику кількість. В нашій картотеці дев'ятнадцять таких прикладів. Це 13% від загальної кількості.

2.3.2. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви рослин. Наприклад: *Великі сині очі, тоненький стан, логічна усмішка, волосся, **як льон**, – все це вабило його до неї* (Подарунок на іменини); *Ніжно дзвеніла над ним хвоя смерек, змішавшись з шумом ріки, сонце наляло злотом глибоку долину, зазеленіло трави, десь курився синій димок од ватки, з-за Ігриця гулом котився грім, **мов оксамитовий шар*** (Тіні забутих предків).

Структура таких порівнянь здебільшого досить проста. Наприклад: *Чорна пекарня, **як кузня*** (Fata Morgana).

Вживаються порівняння з назвами предметів в якості А і назвами рослин в якості В також дуже часто. В нашій картотеці їх 11% від загальної кількості. Це тринадцять прикладів.

2.3.3. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) відіграють назви тварин. Наприклад: *Натягає спішно штани і вибігає на подвір'я пан сильний, як ведмідь* (Fata Morgana); *В грудях, од яких раптом одлила кров і шмигнув холод, як змії* (В дорозі).

Структура таких порівнянь завжди проста, і вони мають досить широке використання в творах М.Коцюбинського. Це 8% від загального обсягу нашої картотеки – одинадцять прикладів.

2.3.4. Порівняння, в межах яких в якості виступають назви птахів. Наприклад: *Вивів з хліву коня, як галка, мовчки потиснув руки й довго дивився, як щезає Роман за обрієм* (Ціпов'яз); *Дівка, як сова, зірким оком вдивлялася у темряву – чи не прийде хто* (На крилах пісні).

Структура порівнянь такого типу частіше проста. Лише деколи вона може ускладнюватися прикметником, що уточнює ознаку птаха: *Та був батько вже, як сивий голуб* (Помстився).

Зустрічаються порівняння за назвами частини птаха: *За кілька хвилин надійшли Рудик із заспаними, як у сови, очима, і всі взяли до снідання* (Для загального добра). В цих випадках маємо використання найбільш яскравих, індивідуальних особливостей птахів задля акценту саме на цій частині предмета, що порівнюють (А).

Порівняння з назвами птахів в якості об'єкта (В) зовсім не використовуються в мові творів М.Коцюбинського для висміювання когонебудь і не несуть на собі зневажливого значення.

Такі порівняння не є дуже яскравими, але мають широке використання. В нашій картотеці двадцять три приклади – 16% загальної кількості.

2.3.5. Порівняння, в межах яких в якості А виступають назви предметів, а в якості В – назви абстрактних понять. Наприклад: *Наше життя, як блиск на небі, як черешневий світ... нетривке й дочасне* (Тіні забутих предків);

Крізь теплі сльози, як всі моря світу, важкі і великі, в яких все розливалось, невиразно мелькали верби і телеграфні стовпи (Подарунок на іменини).

Якщо в попередніх випадках з суб'єктом (А) – дією та об'єктом (В) порівнянь – назвами абстрактних понять було мало, то у випадку з А – назвами предметів, такі порівняння зустрічаються дуже часто. Вони є несподіваними, яскравими, цікавими.

Структура цих порівнянь різноманітна:

1) іменник + порівняльний сполучник + іменник. Наприклад: *Дружина завжди доганяє, як доля* (Дорогою ціною);

2) іменник + порівняльний сполучник + іменник + присвійний прикметник. Наприклад: *Запах і барви квіток, як ласка божя, що сходила під час відправи на вітар, радісно розтуляла їх віночки* (Лялечка).

Наші приклади порівнянь такого типу становлять 12% всієї картотеки. Це п'ятнадцять прикладів.

2.3.6. Порівняння, в яких роль об'єкта виконують назви космічних явищ.

Знову в групі з В-назвами космічних явищ обмежена семантика. В – слово *сонце*: *А мачушина ласка була для неї, як осіннє сонце* (У грішний світ); В – слово *місяць*: *Стояв парубок, як місяць молодий, щось собі думав, про щось мріяв* (Лялечка); В – слово *зірка*: *Горять у темряві зелені очі, мов дві зіроньки* (Сміх).

В структурі порівнянь такого типу немає нічого несподіваного. Вона частіше проста, але може ускладнюватися прикметником, що підкреслює ознаку.

Вживаються такі порівняння на рівні образного мислення, тому найчастіше вони є поетичними і цікавими.

В нашій картотеці сім прикладів з назвами космічних явищ в ролі об'єкта (В). Це 5% від загальної кількості.

2.3.7. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви продуктів харчування. Наприклад: *А в неї уста, як малина, і очі, як озерця* (Сон).

Таке порівняння предмета з продуктами харчування здійснюється за схожістю зовнішніх ознак, за формою, кольором тощо: *Земля в нас, як масло, все виросте, все прийме* (Для загального добра); *Та було з чого потішатися: очі величезні, ніс, як бурячина, сиве волосся стирчить у різні боки* (Невідомий).

Структура порівнянь такого типу завжди проста, і вони мають прозорий характер. Вживаються не часто. В нашій картотеці їх шість, що становить 4% від загальної кількості.

2.3.8. Порівняння, в яких роль об'єкта (В) виконують назви міфологічних істот.

Ця група складає 2% від загального обсягу – чотири приклади.

Вживаним є слово *чорт*: *Язик у роті, як чорт у болоті* (Ціпов'яз); *Жінка в нього, як чорт* (Подарунок на іменини).

2.3.9. Порівняння, в межах яких в якості В виступають назви метеорологічних явищ, які є найменшою групою і складають 2% від загальної кількості. Це чотири приклади. Наведемо приклад: *Поплач, люба моя, дівочі сльози, як весняний дощ* (Лялечка).

§3. Порівняння в поетичних творах (на прикладах творів І.Драча, В.Симоненка, Д.Павличка)

3.1. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступає назва живої істоти (людини). Це найбільш численна категорія порівнянь. З шестисот прикладів, вилучених з поетичних творів В.Симоненка, І.Драча та Д.Павличка, кількість порівнянь цього типу становить чотириста тридцять чотири. Це 53% загального обсягу картотеки.

Цю групу можна поділити за смислами, що виступають в якості суб'єкта і в якості об'єкта порівняння.

3.1.1. Порівняння, в яких роль суб'єкта відіграє назва людини як такої.

1) Порівняння, в межах яких назву людини співвідносять з назвами тварин:

Я іду повз тебе без боязні,

Ти ховаєш голову, як змії

(Д.Павличко. Жест Нерона);

В мою уздечку запрягати

Мене ти будеш, як осла

(Д.Павличко. Моя гріховнице пречиста);

Вони його з маєтків і плебаній

Прогнали, як заразливого пса

(Д.Павличко. Сковорода);

Жив собі в Канаді піп,

Смирений, ніби те ягня

(Д.Павличко. Святець).

Порівняння, в яких в якості суб'єкта виступає назва людини і в якості об'єкта назва тварин, є найбільш традиційними і найбільш поширеними. Частіше вони вживаються для розкриття якихось негативних рис людини, зневажливого ставлення до неї. Але є випадки, коли вони підкреслюють саме гарні риси характеру.

З чотирьохсот тридцяти чотирьох прикладів порівнянь, де в якості суб'єкта виступає людина, порівнянь з об'єктом – назвами тварин дев'яносто сім.

2) Порівняння, в межах яких роль об'єкта відіграють назви рослин:

*Є люди, **неначе квіти у вазі,***

І правда наша для них чужа

(Д.Павличко. Негритянка!);

*Є жінки, **немов квітки весняні,***

Що шершавий пробивають сніг

(Д.Павличко. Є жінки...);

*Вже ось і тітка, **як остання гілка,***

Геть одчахнулась з нашого причілка

(І.Драч. Лист до калини);

*Із неї виріс я, **немов***

Пшеничний колосок зернистий

(Д.Павличко. Я народився на землі).

Порівняння з назвами рослин в якості об'єкта зустрічаються також дуже часто. У нашій картотеці їх сорок три. Але використовуються такі порівняння частіш для зображення або зовнішності людини, або позитивних рис, які їй притаманні.

3) Порівняння, в межах яких в ролі суб'єкта – назва людини і в якості об'єкта – назва птахів:

*Росли, **неначе два соколи,***

В газди мого два сини

(Д.Павличко. Іван Загайчук);

Там то дівчина моя

*В'ється, **наче ластівка,***

Поміж довгі виноградні гони

(Д.Павличко. Молдованочка);

Весела вона і легенька, мов пава...

(І.Драч. Замість анекдоту);

І жінка вчителя приїхала – вся спалена,

Стояла чорна, як в гнізді ворона

(І.Драч. Старий учитель).

Це не найменша група порівнянь, але відповідні структури зустрічаються в поетичних творах І.Драча, Д.Павличка, В.Симоненка не дуже часто. У нашій картотеці з трьохсот сорока трьох прикладів порівнянь таких випадків двадцять шість.

4) Порівняння, в межах яких в якості об'єкта виступають назви комах:

І біля цвіту білого її

Гудуть кубинські хлопці, наче бджоли

(Д.Павличко. Люба Молдован на фестивалі);

Ми розбіглися по селу,

Як білі метелики

(І.Драч. Троє яблук циганок).

Порівняння, в яких назву людини співвідносять з назвами комах є найменшою групою. Серед прикладів, у яких у якості суб'єкта (А) виступає людина, порівнянь її з комахами набралось лише шістнадцять.

5) Порівняння, в межах яких назву дорослої людини поєднують з назвами дітей:

Ти бавився вогнем, немов дитя,

Та спалені даремно почуття

Чомусь не викидав до смітників

(Д.Павличко. Душа немов коробка сірників);

Ополудні йду до моря і здаля

Бачу, що вона сміється, як маля

(І.Драч. Над морем);

І от стоїмо, як роззублені діти

(І.Драч. Як ховали два Майбороди Малишка);

*А граф, як дитина, з хустиною,
Не знав, де її притулити*

(І.Драч. Хустина Марії Заньковецької).

Порівняння такого типу не мають особливої оригінальності. Але зустрічаються в поезіях досить часто. З усього обсягу порівнянь, в яких роль суб'єкта відіграє назва людини, порівнянь з назвами дітей в якості об'єкта п'ятдесят одне.

б) Порівняння, в яких роль суб'єкта відіграють назви людини, а роль об'єкта – назви космічних та метеорологічних явищ:

Є жінки, немов зірки небесні,

Що згоряють, впавши з висоти

(Д.Павличко. Є жінки...);

Адам ходив, насуплений, мов хмара,

У розпачі кривила Єва рот

(В.Симоненко. Покара);

Сам я сонний ходив землею,

Але ти, як весняний грім,

Стала совістю і душею,

І щасливим нещастям моїм

(В.Симоненко. Тиша і грім);

Я обіймаю землю молодую,

Сніги палю, як вітер весновій

(Д.Павличко. Я – комуніст).

Порівняння, в межах яких людину порівнюють з космічними та метеорологічними явищами, зустрічаються також дуже часто, особливо в поезіях В.Симоненка. В нашій картотеці п'ятдесят чотири приклади таких порівнянь. Крім того, порівняння такого типу дуже яскраві і цікаві.

7) Порівняння, в межах яких суб'єкт – назва людини, об'єкт – назва неживих предметів:

Словом, хлопець – ніби дзвін,

Та почав марніти він

(Д.Павличко. Притча про жінок);

Сивіють люди з холоду, як скло.

Як пляшечки

(Д.Павличко. Антисвіт);

То може вас, мов купу гною,

Розкине лютий динаміт

(Д.Павличко. Лицеміри);

А через місяць удовиця

Мене закликала в янтар.

Не може в очі подивиться

І побіліла, як папір

(Д.Павличко. Іван Загайчук).

Порівняння такого типу досить поширені. Вони відрізняються своєю оригінальністю. Іноді зустрічаються досить несподівані випадки: *як образи, як ті м'ячі, мов хустки дівчат, наче тінь, як дим* тощо.

З трьохсот сорока трьох порівнянь з назвою людини в якості суб'єкта прикладів з неживими предметами в ролі об'єкта шістдесят шість.

8) Порівняння, в межах яких роль об'єкта відіграють назви абстрактних понять:

Вона була, як мрія, що жила

В моєму серці довгі-довгі дні

(Д.Павличко. Саїда);

Дівча в вінку до мене прямо йшло,

Мов доля моя, перша і остання

(І.Драч. Мій спомин про Юрія Яновського);

Може, себе наздогнати і в себе вліпити, як в згадку,

Коли саме моцнеріанство було мені за закон?!

(І.Драч. Некрологи ровесників).

Ці порівняння зустрічаються не дуже часто. Вони головним чином відображають художні смаки поетів. Ми знайшли тридцять вісім таких прикладів.

9) Порівняння, в межах яких людину порівнюють з іншою людиною, її соціальним статусом:

Не загинеш ти,

*Не впадеш, **як раб**, нікому в ноги*

(Д.Павличко. Збруч);

*Мив руки потім, **як Пілат***

(Д.Павличко. Святець);

*Поет в мені, **неначе риболов**,*

Що річкою душі моєї йшов

(Д.Павличко. На дні душі).

Такі порівняння не дуже оригінальні, але зустрічаються в поетичних творах часто. З трьохсот сорока трьох прикладів порівнянь такого типу сімдесят дев'ять.

3.1.2. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступають назви частини людини:

І в чоло мені поцілувала

*Сухими, **як горе**, губами*

(І.Драч. Троє яблук циганки);

*В кишенях сплять, **як зморені раби**,*

Скоруюблині ручища в креозаті

(І.Драч. Франко у революційному Києві);

*Він голови єпископські, **як глеки**,*

Словами розбивав на черепки

(Д.Павличко. Сковорода);

Селянські голови похилі

*І руки чорні, **як рілля***

(Д.Павличко. Маркіян Шашкевич);

Очі цимбалюка ясніли, як днини зимової спалах

(Д.Павличко. Цимбали).

Такі порівняння дуже часто вживаються І.Драчем, В.Симоненком та Д.Павличком. Найчастіше в таких порівняннях, за нашими спостереженнями, в якості суб'єкта (А) виступає слово *очі*. Ми знайшли такі оригінальні приклади: *очі, як мить передгроззя; мов кинджали; як рани; ніби кавуни, немов чорні рубці; ніби голки; як молоді листочки вишні*.

Кількість зібраних нами порівнянь такого типу становить тридцять прикладів.

3.1.3. Порівняння, в яких в якості суб'єкта (А) виступають назви одяжі людини:

І горить, як знамено,

Хустки плумя червоне

(Д.Павличко. Молдованочка);

Рукава заочені, як гірські кряжі,

На плечах – простори солончакові

(Д.Павличко. Космос).

Приклади таких порівнянь зустрічаються дуже рідко. Всього набралось дванадцять.

3.2. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступають назви космічних явищ:

Мене нема там – тільки крізь вікно

Заходить сонце, як гаряча рана

(І.Драч. До джерел);

Осінній вечір морозом дихав,

У небі місяць, немов п'ятак

(В.Симоненко. Осінній вечір);

І небо, наче кров, червоне,

І в серці відблиски заграв

(Д.Павличко. Іван Загайчук);

Стогне зірка, мов дитина хвора,

Виринає з руки оповить

(Д.Павличко. Тривога).

Такі порівняння є традиційними, але зустрічаються в поетичних творах рідко. З усього обсягу картотеки вони становлять сорок два приклади. Це 7% віх загального обсягу.

3.3. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта виступають назви тварин:

Припливайте до коліски, лебеді, як мрії

(В.Симоненко. Лебеді материнства);

Лис, мов комета, вилетів на городи,

Червоним хвостом помаяв і щез

(Д.Павличко. Зимові краєвиди);

А над заметом, немов антена,

Заячі вуха тривожно стирчать

(Д.Павличко. Зимові краєвиди);

У присмерку літають ластівки.

Шугають в зеніт, а відтіля,

Як чорні зорі, падають, як сльози

(Д.Павличко. Ластівки).

Порівнянь, в яких в якості суб'єкта виступають назви тварин, дуже мало. З шестисот прикладів таких порівнянь дванадцять, що становить 2%. Здебільшого вони вживаються у віршах про тварин, про природу.

3.4. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступають назви явищ природи:

На обрії, неначе хмари,

Лежали сині пасма гір

(Д.Павличко. Іван Загайчук);

Повітря, неначе прозорий граніт,

Слюда снігова ряхтить, наче манна

(Д.Павличко. Зимові краєвиди);

Дзвенять радістю доли туманні,

Мов перейдені весни і літа

(В.Симоненко. Косар);

І земля впилаь водою,

Мов живою кров'ю

(В.Симоненко. Тиша і грім);

Моя земля була пухка, як лист купав,

Коли на неї брат розстріляний упав

(Д.Павличко. Моя земля);

І свіжу воду, як блакитну птицю,

Поставити собі – лице в лице

(І.Драч. Принести води).

Досить велика за кількістю категорія порівнянь. Ми маємо сімдесят два приклади. Це 12% загального обсягу. Порівняння відрізняються цікавістю і поетичністю.

3.5. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступають назви рослин:

Я жив колись на цій галявині,

Де трави, наче пера павині

(Д.Павличко. Литовський ліс);

Черешня, як та мати, край дороги,

У жиляках селянські чорні ноги

(Д.Павличко. Дитинство);

А під лісом куці, наче олені білі,

Журно хитають рогами у сні

(Д.Павличко. Зимові краєвиди);

Виноградник, як Дунай,

Радості несе врожай

(Д.Павличко. Молдован очка);

Пальми горять, як свічі,

Піку не кинула жодна!

(Д.Павличко, Пальми).

Порівняння з назвами рослин в ролі суб'єкта не дуже вживані авторами. Здебільшого вони зустрічаються у віршах про природу, в віршах на іншу тематику їх майже немає. Кількість порівнянь такого типу в нашій картотеці становить тридцять. Це 5% обсягу всієї картотеки.

3.6. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступають абстрактні поняття:

А творчість завжди мрійна і тривожна,

Немов травнева неспокійна ніч

(В.Симоненко. Ми думаєм про вас);

Просвітіть, премудрі,

Душу примітивну,

Як метелиця,

Білу й зрозумілу,

Наче сніг

(В.Симоненко. Завірюха);

Клятьба, нечутна і незрима,

Як час, була у тишині

(Д.Павличко. Суд у Белзі);

В соборі цім моя душа

Була, неначе птиця в кліті

(Д.Павличко. У соборі Святого Стефана);

Лихо за лихом, біда за бідю,

Наче каміння оте зі скали

(Д.Павличко. Земля).

Тематична група порівнянь з назвами абстрактних понять в якості суб'єкта найбільша після тієї, в якій в якості суб'єкта постає назва людини. Наші приклади становлять сто чотирнадцять одиниць – 19% загального

обсягу картотеки. Крім того, порівняння такого типу відрізняються своєю оригінальністю і несподіваністю.

3.7. Порівняння, в яких роль суб'єкта відіграють назви почуттів:

*Я з болем рвав, **неначе власні жили,***

Любові пражу, плутану, тонку

(Д.Павличко. Мені циганка ворожити хоче);

*Любов і ласка, **ненависть і гнів***

*Спалахують в рядках, **як блискавиці***

(В.Симоненко. Шум полів);

*І, може, біль, **мов лід у кремені,***

Набухне й серце роздере мені

(Д.Павличко. Литовський ліс);

*Це дуже тяжко – **плакати в самоті***

І зберегти для себе власну тугу

*Такою неподільною, **як смерть***

(Д.Павличко. Суть);

*У твоїх очах **блищить ненависть***

*І горить злоба, **як фінський ніж***

(Д.Павличко. Жест Нерона).

Такі порівнянь зустрічаються не дуже часто. Ми знайшли тридцять прикладів. Це 5% загального обсягу картотеки.

Порівняння, в яких роль суб'єкта відіграють назви почуттів мають інтимний характер, відрізняються оригінальністю та поетичністю.

3.8. Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта (А) виступають назви неживих предметів:

*Як тільки з вікна **визираю, машини, як мухи,** внизу*

*Біжать і мене жахають, **що високо так стою***

(І.Драч. Політ з пергаментом);

А білі хати, як ті гуси,

Їх вихор над нами несе

(І.Драч. Елегія);

Хай буде дім, немов труна,

Хай сіх у нім не пролуна

(Д.Павличко. Розповідь муляря);

Хрестиком я хочу стати вмить,

Тим, що, мов церковиця між горбами,

Між грудьми дівочими блищить

(Д.Павличко. Знову ти вертаєшся із церкви);

Дахи в снігах, мов цвинтарі

(Д.Павличко. Зимові краєвиди);

Гранітні обеліски, як медузи,

Повзли, повзли і вибились із сил

(В.Симоненко. Гранітні обеліски).

Порівняння, в межах яких в якості суб'єкта виступають назви неживих предметів досить широко вживаються в поетичних творах І.Драча, В.Симоненка, Д.Павличка. Ми маємо всього сто два приклади, що становить 17% загального обсягу.

Розділ III

Функціонально-стилістичні особливості порівнянь

Як ми відмічали в попередніх розділах, зображальні властивості порівняння виражаються перш за все самою сутністю компаративної структури як засобу вираження індивідуальної (узагальнено-індивідуальної) ознаки предмета.

Оскільки компаративна структура виражає індивідуальний прояв ознаки (інакше, уявлення), вона завжди означає „образ” і, отже, виступає як засіб образності [48; с. 145].

Лінгво-поетика знає порівняння як засіб творення образності мови, що існує вже так давно, як і сама образна мова. Цей засіб функціонує споконвіку в усній народній творчості, він узвичаєний також і в індивідуальній майстерності художників слова. Іноді виникає навіть думка, що характеризує порівняння як стандартний факт поетичного контексту, стертий уже протягом віків. Однак така думка не виправдовується практикою художньої майстерності і не знаходить співчуття в широких колах читачів. Безперечно, різноманітні порівняння не вичерпують своїх можливостей і мають перспективи до дальшого розвитку. Вони не послаблюються в своїй активності і квітнуть навіть у найкращих доробках сучасності. Здатність цього засобу до стійкості та до безперервного оновлення дивовижна [9, с. 25].

Образність – здатність передавати загальне через одиничне – досягається цілим рядом мовних прийомів. Образ ставить перед нашим зором замість абстрактної суті її конкретну реальність і тому здатний збагачувати нашу свідомість і почуття, пробуджувати своєрідну ланцюгову реакцію асоціацій, роздумів, емоційних переживань [7, с. 22].

У нашому розумінні образ – наочне уявлення про які-небудь явища, факти дійсності, які виражаються в художній формі. Проте образ не є адекватним відображенням явищ дійсності, в ньому свідомо відібрано й передано саме ті ознаки, через які можна виразити відношення до описуваного, передати авторську думку [27, с. 69].

Художній образ формується на багатоманітності зв'язків, які виникають у свідомості мовців через зчеплення уявлень та думок, через актуалізацію якоїсь ознаки, деталі, дії. В оповіданні А.Головка „Пилипко” змалювання образу Пилипка як селянської дитини починається з поетичного заспіву, в якому основне смислове навантаження несуть порівняння: *У нього очі, неначе волошки в житті. А над ними з-під драного картузика волосся – білявими житніми колосками* [28, с. 186].

Як впливає з попереднього викладу, порівняння – це троп, побудований на зіставленні певного предмета з іншим для художнього опису цього предмета. Вибір зіставляваних предметів залежить від індивідуальних якостей людини, що порівнює. Якість порівняння (тобто такий ступінь злиття його компонентів, за яким настає „прирощення змісту” одного слова за рахунок іншого) залежить як від світогляду і світосприймання мовця, так і від мовних традицій [24, с. 24]. Порівняння так само, якщо не більше, як і слова-образи і слова в переносному значенні, свідчить про індивідуальну природу світосприймання. Природа порівняння, його семантична наповненість залежить від світогляду мовця, характеризує його світовідчуття [37, с. 143].

Порівняння в найвищій мірі правдиві й природні. Вони цілком задовольняють таку особливу вимогу думки: оскільки мета образності є наближення значення до нашого розуміння й оскільки без цього образність позбавлена смислу, то образ повинен бути нам більш відомим, ніж пояснюване ним. Дуже часто образ, якому щось уподібнюється, береться в тому вигляді, в якому він існував в думці, незалежно від того, для чого він знадобиться; береться не звільненим від обставин непотрібних для порівняння [40; с. 76].

Як свідчать дослідники, слов'янські порівняння характеризуються особливо широким діапазоном зіставляваних понять, з одного боку, і оцінністю – з другого. За допомогою порівнянь відбувається зближення таких віддалених понять, як живе й неживе, як фізичне й психічне;

порівняння може торкатися якості і кількості, емоцій і експресії, іншими словами, у порівнянні особливо виразно проявляє себе єдність процесів пізнання людиною світу [24, с. 26]. Можна сказати, що порівняння не є нейтральним: в ньому передано авторське відношення до описуваного, його почуття. І разом з тим, асоціації, які виникають при сприйманні вдалих порівнянь, скажуть значно більше, ніж простий логічний опис. Порівняння, яке відображає образ та відношення до нього, – дійсний засіб збуджувати уяву читача в тому напрямі, яке важливе для письменника. Наведемо приклад цього.

*Ти потрібна мені, як вода у пустелі,
 Ти потрібна мені, як вогонь Прометейв,
 Ти потрібна мені, як повітря, як сонце,
 Ти потрібна мені, як на волю віконце.*

(С.Двірняк)

Значення слів, які використовуються в порівняннях, не витримують змін. Виражаючи уявлення, а не поняття, вони залишаються фактом мовлення, а не мови, тобто вони створюються вільно, як будь-яке інше вільне словосполучення чи речення, побудоване в залежності від смислового завдання мовлення. Тому абсолютна більшість порівнянь існує лише в складі образних засобів мови твору певного автора [50, с. 77].

Витоки емоціонального забарвлення слова, яке виражає об'єкт порівняння В, можуть бути найрізноманітнішими, як і будь-якого слова взагалі. Але в даному випадку нам необхідно врахувати їх спеціально, щоб визначити їх місце в складному емоціально-оцінювальному значенні порівняння в цілому.

1. Лексичне, номінативне значення слова, його співвідносність як називання з предметом, яке викликає у людини (мовного колективу) негативні чи позитивні емоції у зв'язку з об'єктивно властивих чи приписуваних йому властивостей: *як чорт; як відьма; як смерть; як янгол; як привід; як розбійник.*

2. Емоційні відтінки, які повідомляються слову-елементу В спеціальними формами суб'єктивної оцінки: *як пташеня; як кошеня; як пташенятко; як собацюра.*

3. Емоційно-оцінювальне значення, яке складає зміст особливих слів-характеристик: *як дурень; як розумаха* тощо.

4. Емоційно-оцінювальне значення визначається сферою переважного вживання слова: *як баба* (просторіч.); *як бурулька* (розм.); *як Соломон* (книж.); *як Соловей-Розбійник* (фольк.).

5. Емоційна оцінка, яка набувається в сфері сучасного використання застарілого слова: *як тать; як перст; як їжиця; як ферт; як глаголь; як інститутка.*

Як ми визначили, при одній і тій же основі порівняння (елемента С) можливі різні елементи В і способи його вираження. Ця можливість визначає існування в мові численних й часто широких синонімічних рядів порівнянь. Емоційно-оцінювальна функція порівняння в синонімічному ряді може бути найрізноманітнішою (схвалення, іронія, гумор, ненависть, презирство, приниження, милування та ін.) і визначається перш за все лексичним значенням слова, яке виражає елемент В, тобто вона залежить від реальних властивостей того предмета, який виступає в якості В і якому уподібнюється порівнюваний предмет А. Пор.: *червоний, як рак* і *червоний, як мак, працювати, як віслук* і *працювати, як машина, худа, як смерть* і *худа, як тростинка.*

Іноді емоційно-оцінювальне значення в порівнянні елемент В виявляє не в силу властивостей предмета і не в силу приналежності слова до обмеженої мовної сфери, а в силу того, що предмет чи поняття характеризується певним, суспільно закріпленим відношенням до нього: *пан, цариця, бариня.* Звідси негативне значення емоційного відношення у відповідних порівняннях: *Ви працювали, а я, ніби панночка, спала!* (М.Коцюбинський); *Щоб без діла не сиділа, як бариня* (П.Мирний).

Об'єктом емоційного відношення, яке виражає порівняння, звичайно є предмет, що виступає в якості елемента А. Проте емоційне відношення, яке виражається в порівнянні, досить часто буває спрямоване і на дію, яку представляє елемент С. Так, у ряді порівнянь: *(працювати) як бик, як кінь, як віслик, як одержимий, як верблюд* та ін. містяться різні відтінки не стільки до елемента А, тобто носію дії, скільки до самої дії. Такі випадки зустрічаються не рідко, проте переважно тоді, коли основа порівняння являє собою саме дії, точніше стан предмета. Пор.: *втомитися, як кінь; бути голодним, як вовк; змерзнути, як собака*. Власна ж ознака предмета, тобто ознака, яка відображає суттєву властивість самого предмета, що виступає в якості елемента С, не здатна виступати в якості окремого об'єкта емоції: *добрий, як янгол; товстий, як бочка; злий, як собака; жирний, як свиня* тощо.

Отож, експресивність порівняння визначається цілим комплексом конкретних джерел: 1) уявленням про індивідуальну ознаку предмета, яке виражає порівняння; 2) кількісним суб'єктивним посиленням ознаки елемента А в результаті його ототожнення з більш інтенсивною ознакою елемента В; 3) розповсюдженням суб'єктивного ототожнення елемента А і В за межі об'єктивно спільної ознаки; 4) функціонально-стилістичними властивостями слова, яке виражає елемент В, а також С; 5) суспільно закріпленою оцінкою предмета, який виступає в якості В; 6) ступенем емоційного сприймання елемента А як об'єкта емоції [32, с. 149].

У різних стилях порівняння виконують неоднакові функції. Образні порівняння переважно побутують і продукуються в художній і розмовній мові, а також у деяких публіцистичних жанрах.

У художніх творах об'єкти для зіставлення можуть братися з найрізноманітніших сфер. Це можуть бути пісенні, фольклорні порівняння: *А чи для них він творить? Для отих дрібних душею, пиховитих, мстивих, темних, як воданетеч, у своїх думаннях* (П.Загребельний); *Тисячі надій налетіло на неї і падали на плечі, на руки, як голуби* (О.Гончар). Це можуть

бути порівняння, матеріалом для яких служать найрізноманітніші або ширше – загальнокультурні ремінісценції (прізвища героїв художніх творів, письменників, художників, діячів культури і науки та ін.). Наприклад: *Немов той Дант у пеклі, стою серед бандитів і злочинців...* (П.Тичина); *Жовтий місяць Йориковим черепом над моєю думою завис* (Б.Олійник).

Підставою для створення образного порівняння можуть бути явища, взяті зі світу науки, техніки та ін. Наприклад: *І вівіки будемо так, нерозлучні. Ти і я. Як позитивний і негативний заряд, що існують тільки в єдності, поокремо їх природа не знає* (О.Гончар).

Додаткову експресивну барву вносить у цей троп зіставлення далеких понять, зведених в один образ явищ живого й неживого, матеріального і духовного, персоніфікація неживої природи і, навпаки, порівняння живого з неживим: *Він мугиче пісеньку охрипло, голосом, простреленим в боях, і нога його тихенько рипа, як старий пошарпаний баян* (Б.Олійник); *Б'є безугавно зав'яленим ціпом, всередині якого неначе стогне якась замучена, запрацьована жива істота* (В.Земляк).

Поширеним прийомом у художніх текстах є створення розгорнутих порівнянь, які вказують не на одну, а на цілий ряд спільних ознак у двох порівнюваних. Наприклад: *Собор заграв такими дивними барвами, що реставратори отетеріли від цього слов'янського дива; барви гучали, мов могутні дзвони, це не поступалося й дев'ятій симфонії, навіть отим здвоєним вагнерівським сурмам не потупалося...* (П.Загребельний).

В образному мовленні спостерігаємо вживання кількох порівнянь, що розкривають різні сторони того самого предмета. Естетичне чуття автора диктує вибір предметів для порівняння: *Коли він нахилився до рояля, ми вже не бачили його обличчя. Ми дивились на його руки. Затріпотівши й знявшись, п'ясть завмерла, наче хижка птиця, над білими й чорними, покірними пришишклими звірятками... Вони (пальці) то слалися, мигочучи, немов низові вогні лісової пожежі, то хапались, як за держално зброї, за загрозові, як*

алебарди, акорди, то згиналися й розгиналися, неначе насоси, щоб викачати з надр рояля цупкі струмені звуків... (М.Бажан).

Серед композиційно-архітектонічних прийомів введення порівнянь у текст заслуговує на увагу прийом посилення образності за рахунок своєрідного розгортання одного з членів порівняння в окремий образ. Наприклад: *Гойдливи́й ритм віршів нагадува́в похитува́ння корабля на морських хвилях, корабель той ніс Улліса далі й далі до нових і нових пригод, пригоди і подвиги низалися в безконечні сув'язі* (П.Загребельний) [24, с. 25].

Експресія порівняння може ніби додаватися до експресії основного слова. Такі семантико-експресивні зв'язки спостерігаємо у вірші Лесі Українки „Татарочка” при співвіднесенні експресивно забарвленого слова *очиці* – очі веселі, жваві, яскраві – зі словом *блискавиці*, семантика його теж вказує на стрімкість, рух і блищання. Пор.: *Вид смуглявий ледве прикриває шовком шитая чадра біленька. То закриє личко, то відкриє, – а очиці, наче блискавиці.* У тих же випадках, коли означуване за допомогою порівняння слово не несе в собі оцінно-експресивної семантики, оцінювання може стати основною ознакою певним чином дібраного порівняння. Так, пестливе позитивне ставлення автора до предмета думки – книжки, яка порівнюється з квіточкою, випливає саме з цього порівняння: *Коли це було, що тоненьку з берізками книжку.., мов квіточку бідну, що в полі зроста на обліжку, мов лист про кохання, мені принесли з палітурні?* (Л.Первомайський).

Стилістична роль порівняння здебільшого полягає у виділенні якоїсь особливості завдяки зіставленню з предметом, явищем, особою, основна ознака або одна з ознак яких є водночас і ознакою порівнювального. Наприклад, червоний колір дає можливість зіставляти у порівняльній семантичній конструкції слова *прапор* і *мак*, а свіжість, чистота, завітчаність є основою порівняння молоді дівчини з весною. Наприклад: *Маком прапори колони рясно вкрили – і квітне маком бій, гарячий біль сердець* (В.Сосюра); *Будемо йти ми з тобою тоді в ніжному вітрі до рання, вип'ю я очі твої*

молоді, повні туману кохання... Ось вона [дівчина] йде у вінку, як весна (В.Сосюра).

Саме до таких порівнянь часто вдавався Т.Шевченко, у якого безнадійність, недосяжність очікуваного визначається завдяки порівнянню слів *доля* і *бог* (*Та все-таки якось жилось, хоть на чужому, та на полі... Тепер же злої тої долі, як бога, ждати довелось*); цінність звичного і особистого стає основою зведення в порівняльній конструкції слів *думи* і *вірна*, *щира дружина* (*О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю караюсь, мучусь...але не каюсь!.. Люблю, як щиру, вірну дружину*), а пишність похорон підкреслюється порівнянням героя думки з пишним гетьманом (*Стогнали дзвони, завивали, кіяне гори укривали, ченця Семена Палія ченці мов гетьмана ховали*) [47, с. 144]. Своєрідними та органічними виявляються порівняння у поетичній мові Т.Г.Шевченка. Вони лежать в числі основних явищ його поезики, навколо яких організуються інші засоби. Шевченкові порівняння далекі від механічного повторення фактів. Вони так само неповторні і для нашої сучасності. Порівняння, введені ним у поетичне життя, залишаються шевченківськими і сприймаються досі саме такими. Чи творчо використані загальнонародні порівняння, чи індивідуальні творіння – всі вони пройняті силою Шевченкової поезії й носять на собі відбиток його генія. Всі вони овіяні духом великого поетичного натхнення. Художні потенції, приховані за порівняннями, легко розкриваються і вільно доходять до свідомості читача. За їх допомогою поет створює яскраві картини, згущені поетичним змістом одиниці, органічні складники цілого твору.

Шевченкова майстерність виявилась і в побудові дуже складних порівняльних конструкцій, також своєрідних та осмислених складними творчими задумами. Серед них перш за все такі, що не вкладаються в одному реченні, а виходять за його межі. Графічно вони виносяться за крапку. Вони можуть самостійно творити речення, але порівняльним змістом своїм тісно пов'язуються з іншим. Так формується широкий порівняльний фон, цілий контекст.

*Заворушилася пустиня,
Мов із тісної домовини
На той останній страшний суд
Мерці за правдою встають.*

Зрозуміло, що тексти, наснажені порівняннями, здобувають особливі поетичні якості. Порівняльні образи у згущеному вигляді надають їм великої сили [9, с. 27].

У творах Т.Г. Шевченка назви тваринного й рослинного світу, сільського господарства виступають у складі порівнянь: *Залилась дрібними, як горох, сльозами; Ростуть, як та капуста на городі; Розвіяла, мов ту полову; Заснули, мов свиня в калюжі; І вороги нові розкрадають, як овець, нас і жеруть; Дивлюсь: неначе ті ягнята, ідуть задрипані дівчата; Старшина пузата стоїть рядом, сопє, хропє, та понадувалось, як індики.*

Поряд із прямим порівнянням використовується й опосередковане: називання людини словом, що означає іншу живу істоту; при цьому, звичайно, назва має конотативний зміст – позитивний або негативний: *Моя голубко сизокрила! Моє ти ягідко!; Оцеї годований кабан! Оце ледащо, щирий пан!* [44, с. 74].

Порівнюване слово й слово-порівняння знаходяться між собою в неоднакових у кожному окремому випадку стосунках. Амплітуда стилістичного потенціалу тут може коливатися від створення одного образу (*То не царівна, а то лицемірна...– Л.Первомайський*) до підкреслення якоїсь однієї риси, особливості, часто асоціативно сприйнятої (*В хрещатому яру буюло полум'я, воно рвалося вгору довжелезними багряними язиками, обпалюючи хмари, що немов би наливалися кров'ю. – С.Журахович*).

Функціонально-стильова сфера застосування лексичних порівнянь нагадує застосування переносних значень слова: безвідносно до стилістичної настанови слово-порівняння може використовуватися в різних функціональних стилях, в той час як стилістично спрямоване порівняння є ознакою художньої образної мови [47, с. 145].

Порівняння притаманні не лише мові художньої літератури, але й будь-якій загальнонародній мові. Проте в мові художньої літератури воно виконує особливу функцію. Ця функція виявляється перш за все в тому, що порівняння осмислюється тут на фоні широкого контексту, часто на фоні всього твору як художнього цілого. Ось чому порівняння, взяті окремо від цього цілого, можуть здаватися дивними, іноді навіть незрозумілими. В системі художнього цілого вони не лише знаходять своє місце, але й підсилюють вплив усього тексту на читача. Звісно, сила цього впливу залежить від того, наскільки органічними й переконливими є порівняння в тих чи інших текстах. Тут багато залежить від смаку автора, від ступеня володіння рідною мовою, від теоретичних переконань, від доби, в яку створюється твір. Наведемо приклад з твору нашого сучасника:

Плюндрує все хижак лихий:

Мій рідний край – сумна пустиня...

Лиш ти стоїш, як та твердиня,

О рідна мово, скарбе мій!

(С.Черкасенко)

Система мови – це не лише її граматичний склад, але й її функції. В мові художньої літератури нового часу естетична функція зайняла одне з головних місць. Мова художньої літератури, в першу чергу мова великих майстрів слова, не мала б такого впливу на читача, якщо б „художні ресурси” не виступали в певній системі. Тому й такі засоби, як порівняння, повинні аналізуватися на фоні цілого, яким є кожний достеменний художній твір [8, с. 169].

Аналіз змісту порівнянь з урахуванням смислових зв'язків їх зі змістом контексту дозволяє переконатися, що письменник реалізує в них частину задуму твору:

Є слова, що білі-білі,

Як конвалії квітки,

Лагідні, як сміх уранку,

Ніжно сяйні, як зірки.

Є слова, як жар, пекучі

І отруйні, наче чад...

В чарівне якесь намисто

Ти нанизуєш їх в ряд

(О.Олесь)

Створюючи порівняння та вводячи його в контекст твору, письменник прагне співвіднести семантику, експресивне забарвлення, звуковий склад слів, які входять до складу порівняльного звороту, з іншими образними засобами мови, вжитими в тому ж тексті. Наприклад:

Як пугівець між нивами – проста,

Барвіста – наче далеч веселкова.

Так увійшла в мої вуста

І в долі заясніла рідна мова.

(М.Федунець)

Без включення порівняння стає неможливим тлумачення деяких оказіоналізмів: *яблуневоцвітно* (П.Тичина) – як *цвіт яблуні*; *ясноводь* (М.Рильський) – як *ясна, прозора вода*; *стоколосся* (М.Рильський) – як *сто колосків пшениці*; *огнекрилі* (М.Рильський) – *крила, як вогонь*; *громоносна* (М.Рильський) – як *грім*; *джерельноводі* (І.Драч) – як *джерельна вода*.

Розглядаючи функції порівняння в системі образних засобів мови, не можна чітко розмежувати порівняння за групами смислових навантажень та будь-яких інших, бо відбір та призначення в кожному достеменно художньому творі можуть бути різними залежно від задуму твору, його жанру, змісту, а також від авторської індивідуальності письменника, його психологічного складу.

Проте кожний талановитий й досвідчений письменник використовує порівняння (яку функцію вони не виконували б!) як активний засіб в реалізації свого задуму, що відкриває читачу який-небудь бік предмета, на який важливо вказати в даному контексті чи в творі. Інакше кажучи, роль

порівняння в мові твору не повинна обмежуватися „прикрасою” стилю; являючи собою один із засобів вираження образних уявлень, воно своєю семантикою контактує з іншими образними засобами мови твору [50, с. 164].

ВИСНОВКИ

Проводячи дослідження, ми з'ясували сутність порівняння як явища мови, визначили лексичні, тематичні, структурні особливості усталених порівнянь та порівнянь, вживаних в художніх творах М.Коцюбинського, І.Драча, В.Симоненка, Д.Павличка, встановили засоби вираження порівнянь в мові, описали частотність уживання порівнянь у мові фольклору і в художніх текстах зазначених авторів. Розглядаючи кількісний і якісний склад порівнянь, ми виробили класифікацію за смислами, що представлені в позиції А та в позиції В. У роботі визначено статус категорії порівняння на різних рівнях мови – синтаксичному, семантичному, когнітивному, встановлено типологічні характеристики порівняльної парадигми й відношення між порівнянням та похідними від нього мовними явищами.

Результати дослідження дозволяють зробити наступні висновки.

1. Порівняння – фігура мови, що полягає у зображенні особи, предмета, явища чи дії через найхарактерніші ознаки, які є органічно властивими для інших. В основі порівняння лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис.
2. У порівнянні розрізняють суб'єкт порівняння (те, що порівнюють, – А), об'єкт порівняння (те, з чим порівнюють, – В) і ознаку, за якою один предмет (суб'єкт) порівнюється з іншим (об'єктом), – С. Найчастіше в якості А виступають назви предмета, ознаки та дії. В якості В можуть бути назви неживих предметів, тварин, птахів, рослин, комах, людини, міфологічних істот, космічних та метеорологічних явищ, абстрактних понять, продуктів харчування.
3. Порівняння виступає в таких граматичних формах: порівняльний зворот, форма орудного відмінка, конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників, описові порівняльні конструкції, речення порівняльної структури, в яких об'єкт порівняння

охоплює всю предикативну частину, конструкції, побудовані за принципом образної аналогії.

4. Порівняння лежить в основі інших мовних засобів – метафори, персоніфікації, паралелізму, фразеологізму. Образне порівняння в українській мові є не лише засобом пізнання предметів та явищ дійсності. Функції образного порівняння є безпосередньо пов'язаними з узагальнюючою природою слова.
5. Усталене порівняння відбиває постійність зв'язків його логічних елементів, яка закріплена в колективній свідомості носіїв української мови.
6. Процес фразеологізації усталеного порівняння в українській мові полягає в перетворенні компаративного значення сполучення в метафоричне. Ідіоматизація сталих порівнянь в українській мові є наслідком затемнення чи порушення логіко-компаративних відношень між елементами структури.
7. Оскільки компаративна структура виражає індивідуальний прояв ознаки (інакше, уявлення), вона завжди означає „образ”, і, отже, виступає як засіб образності.
8. Порівняння свідчить про індивідуальну природу світосприймання. Природа порівняння в українському мовленні, його семантична наповненість залежить від світогляду мовця, характеризують його світовідчуття.
9. Експресивність порівняння визначається цілим комплексом конкретних джерел: 1) уявленням про індивідуальну ознаку предмета, яке виражає порівняння; 2) кількісним суб'єктивним посиленням ознаки елемента А в результаті його ототожнення з більш яскравою ознакою елемента В; 3) розповсюдженням суб'єктивного ототожнення елемента А і В за межі об'єктивно спільної ознаки; 4) функціонально-стилістичними властивостями слова, яке виражає елемент В, а також С;

- 5) суспільно закріпленою оцінкою предмета, який виступає в якості В;
  - 6) ступенем емоційного сприймання елемента А як об'єкта емоцій.
10. У різних стилях порівняння виконують неоднакові функції. Образні порівняння переважно побутують і продукуються в художній і розмовній мові, а також у деяких публіцистичних жанрах. У художніх творах об'єкти для зіставлення можуть братися з найрізноманітніших сфер. Це можуть бути пісенні, фольклорні порівняння, а також порівняння, матеріалом для яких служать загальнокультурні ремінісценції. Підставою для створення образних порівнянь можуть бути явища зі світу науки, техніки та ін.
11. Порівняння осмислюються на фоні широкого контексту, часто на фоні всього твору як художнього цілого. Тому порівняння, взяті окремо від цього цілого, можуть здаватися дивними, іноді навіть незрозумілими.
12. Порівняння, являючи собою один із засобів вираження образних уявлень, своєю семантикою контактує з іншими образними засобами мови твору і виявляється необхідним при тлумаченні деяких оказіоналізмів.

Сутність категорії порівняння в українській мові й мовленні, звичайно, не вичерпується розглянутими нами основними положеннями, які відображають лише ядро її змісту. Зазначена категорія дотична до багатьох інших форм пізнання, які ми залишили за межами нашого аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аверинцев С.С. Символ // Краткая литературная энциклопедия. – М., 1971. – Т. 6. – С. 237-239.
2. Апресян В.Ю., Апресян Ю.Д. Метафора в семантическом представлении эмоций // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 23-24.
3. Ахманова О.С. Очерки по общей и русской лексикологии. – М., 1957. – 240 с.
4. Балли Ш. Французская стилистика. – М., 1961. – 377 с.
5. Бахмутова Н.И. О некоторых основных понятиях процесса метафоризации // Вопросы стилистики. – Саратов, 1972. – С. 97-104.
6. Бельский А.В. Метафорическое употребление существительных (к вопросу о генетивной конструкции) // Учеб. зап. I МГПИИЯ. – 1954. – Т. 8. – С. 85-100.
7. Богодухова Л.И. К проблеме разграничения сравнительных конструкций // Материалы научно-методической конференции. Вып. 2. – Рус. Яз. и лит. – Белгород, 1960. – С. 59-66.
8. Будагов Р.А. Метафора и сравнение в контексте художественного целого // Человек и его язык. – М., 1974. – 326 с.
9. Ващенко В.С. Мова Тараса Шевченка. – Харків, 1963. – 225 с.
10. Виноградов В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – М., 1963. – 225 с.
11. Вихованець І.Р. Таїна слова. – К., 1990. – 120 с.
12. Войнова Э.С. Грамматическая природа сравнительных конструкций // Вестн. Львов. Ун-та. – 1963. – № 1. – С. 96-98.
13. Горбачук В. Барви української мови. – К., 1997. – 186 с.
14. Дей О.І. Поетика української народної пісні. – К., 1978. – 160 с.
15. Драч І. Поезії. – К., 1996. – 165 с.

16. Ефимов А.И. О языке художественных произведений. – М., 1954. – 180 с.
17. Ефимов А.И. Стилистика художественной речи. – М., 1961. – 157 с.
18. Жайворонок В.В. Символіка народного та авторського (крилатого) слова й виразу // Мовознавство. – 2005. – № 3. – С. 138-147.
19. Жоль К.К. Мысль. Слово. Метафора. – К., 1984. – 224 с.
20. Жуйкова В.М. Типологія ідіом у когнітивно-генетичному аспекті // Мовознавство. – 2004. – № 4. – С. 72-80.
21. Заруднева Е.А. Компаративные конструкции в лингвокогнитивном аспекте (на материале русского и английского языков): Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Краснодар, 2007. – 21 с.
22. Івченко А.О., Юрченко О.С. Словник стійких народних порівнянь. – Харків, 1993. – 176 с.
23. Карцевский С.О. Сравнение // Вопросы языкознания. – 1976. – № 1. – С. 107-112.
24. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови. – К., 1987. – 350 с.
25. Коцюбинський М. Повісті та оповідання. – К., 1977. – 500 с.
26. Кучеренко І.К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К., 1959. – 314 с.
27. Ларин Б.А. Эстетика слова и язык писателя. – Ленинград, 1974. – 187 с.
28. Мальшакова Н.Т. Сравнительный оборот с союзом «как» // РЯШ. – 1953. – № 6. – С. 16-18.
29. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилiстика української мови. – К., 2003. – 461 с.
30. Мельничук И.А. О терминах „устойчивость” и „идиоматичность” // Вопросы языкознания. – 1993. – № 3. – С. 34-38.

31. Назарян А.Г. Роль семантических факторов в формировании и развитии фразеологизмов французского языка: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. – М., 1968. – 27 с.
32. Огольцев В.М. Устойчивые сравнения в системе русской фразеологии. – Ленинград, 1978. – 158 с.
33. Одинцов В.В. Стилистика текста. – М., 1980. – 198 с.
34. Павличко Д. Поезії. – К., 1983. – 214 с.
35. Пазяк М.М. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток. – К., 2001. – 127 с.
36. Палевская М.Ф. Сравнительные союзы и сравнительные придаточные в древнерусском языке по памятникам 12-17 вв.: Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. – М., 1955. – 35 с.
37. Пилинський М.М. Мистецьке слово і мова // Мовознавство. – 1982. – № 6. – С. 46-58.
38. Полищук Г.Г. Выражение сравнения приименным родительным // Вопросы теории и методики изучения русского языка. – Куйбышев, 1961. – С 137-149.
39. Пономарів О. Стилїстика сучасної української мови. – Тернопіль, 2000. – 245 с.
40. Потєбня О.О. Эстетика і поетика слова. – К., 1985. – 345 с.
41. Прокопович Н.Н. Словосочетание в современном русском языке. – М., 1966. – 154 с.
42. Ройзензон Л.И., Шигурова З.А. К изучению природы устойчивых сравнительных оборотов // 9 координационное совещание по вопросам фразеологии. – Баку, 1964. – 238 с.
43. Рубайло А.Т. Художественные средства языка. – М., 1961. – 122 с.
44. Русанівський В.М. У слові – вічність. – К., 2002. – 248 с.
45. Симоненко В. Поезії. – К., 1985. – 130 с.
46. Степанов Ю.С. Французская стилистика. – М., 1965. – 386 с.
47. Сучасна українська мова. Стилїстика / Білодід І.К. – К., 1973. – 587 с.

48. Уткина Л.В. О некоторых типах конструкций с сравнительным союзом в современном русском языке // Труды ун-та дружбы народов. М., 1968. – Т. 29. – Языкознание. – № 3. – С. 160-197.
49. Федоров А.И. Образное представление и его языковое выражение// Вопросы языка и литературы. – Новосибирск, 1968. – № 2. – Ч. 1. – С. 34-39.
50. Федоров А.И. Семантическая основа образных средств языка. – Новосибирск, 1969. – 170 с.
51. Хан-Пира Э. Метафоричность окказионального слова // Русская речь. – 1998. – № 3. – С. 21-23.
52. Черемисина М.И. Сравнительные конструкции русского языка. – Новосибирск, 1968. - 270 с.
53. Черепихина Л.И. Семантическая структура сравнений // Теория нейтрализации. – Тамбов, 1964. – 230 с.
54. Черкасова Е.Т. О союзном и несоюзном употреблении слов типа «будто» и т.п. в сравнительных конструкциях. – М., 1971. – 325 с.
55. Шаповалова Н.П. Статус і структура категорії порівняння // Функціонально-комунікативні вияви граматичних одиниць. – К., 1997. – С. 38-48.
56. Шмелев В.Н. Слово и образ. – М., 1964. – 265 с.